

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra občanského práva
Diplomová práce
Ondřej Zeman

Principy dědického práva

vedoucí: Doc. JUDr. Jiří Mikeš

Prohlášení o původnosti zpracování diplomové práce:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Ondřej Zeman
Pštrosova 33/1507
110 00 Praha 1
4.9. 2007

Obsah:

Seznam zkratk

Kapitola I.: Pojem a funkce dědického práva, přehled základních zásad dědického práva, předpoklady dědického nástupnictví	1
• Pojem dědického práva, právní úprava	1
• Funkce dědického práva	2
• Přehled základních zásad dědického práva	4
• Předpoklady dědického nástupnictví	5
Kapitola II.: K historii dědického práva, vymezení některých pojmů	7
• Římské právo	7
• Dědické právo ve středověku	8
• Obecný zákoník občanský	9
• Občanský zákoník č.141/1950 Sb. a občanský zákoník č. 40/1964 Sb.	10
Kapitola III.: Okamžik nabytí pozůstalosti, delační systém a adiční princip	12
Kapitola IV.: Zásada úřední ingerence při nabývání dědictví	14
Kapitola V.: Dědické řízení	16
• Správce dědictví	17
• Zásada obligatorního vypořádání dědictví mezi více dědici	18
Kapitola VI.: Princip familiarizace a individualizace, zásada autonomie vůle v dědickém právu	20
• Princip familiarizace a individualizace	20
• Dědická způsobilost a nezpůsobilost	23
• Vydědění	25
• Odmítnutí, popř. přijetí dědictví	27
• Renunciační smlouva	30
Kapitola VII.: Přejed majetku na dědice na základě univerzální sukcese, odpovědnost za dluhy zůstavitele	31
• Odpovědnost za dluhy zůstavitele	33
• Povinnost nabyvatele dědictví uhradit přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele	36
Kapitola VIII.: Právní důvody dědění	37
a) Právní úkony zůstavitele pro případ smrti	37
1. Závěť	37
• Obecně o závěti	37
• Forma závěti	40
• Obsah závěti	41
• Zrušení závěti	44
2. Dědická smlouva	45
3. Darování pro případ smrti	45
b) Zákon	46
c) Souběh dědění ze závěti a dědění ze zákona	47

d) Odúmrť	48
Kapitola IX: Ochrana oprávněného dědice	49
Kapitola X.: Závěrem	51
• Věcný návrh nového občanského zákoníku	51
• Shrnutí	52

Seznam použité literatury:

- Knappová M., Švestka J. a kol.: Občanské právo hmotné Svazek III., Praha, ASPI, 2002
Mikeš J.: Dědictví a právo (právní poradce pro každého), Praha, Informatorium, 1993
Mikeš J., Muzikář L.: Dědictvé právo Praktická příručka, Praha, Linde, 1993
Kučera R.: Dědictví, Praha, Linde, 2001
Švestka J., Jehlička O., Škárová M., Spáčil J. a kol., Občanský zákoník: Komentář: Praha, C.H. Beck, 2006, 10. vydání, 1491s
Krčmář J.: Právo občanské V. - právo dědictvé, Praha, Všehrd, 1937
Rouček F.: Obecný zákoník občanský, edice Komentované zákony Československé republiky, Praha, 1932
Bílek P., Šešina M.: Dědictvé právo v předpisech 1925-2001, Praha, 2001
Kincl, Urfus, Škrejpek: Římské právo, C.H.Beck, 1995
Adamová K.: Dějiny soukromého práva ve střední Evropě, Praha, C.H.Beck, 2001
Malý K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945, Praha, Linde, 2001
Brox H.: Erbrecht, nakladatelství Carl Heymanns Verlag, 19. vydání
Wintrová A. a kol., Civilní právo procesní, Linde, Praha, 2004, 3. vydání
Bureš J., Drápal ., Krčmář Z. a kol., Občanský soudní řád: Komentář, I. díl, Praha, C.H.Beck, 2006, 7. vydání
Fiala J. a kol.: Občanské právo, ASPI, Praha, 2006

články:

- Fiala, Mates: Poznámky k chystané úpravě dědictvého práva, Právo a zákonost, č. 7/1992
Mikeš J.: Jak dál s úpravou dědictvého práva, Ad Notam, č. 2/1998

Seznam použitých zkratk:

OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
ABGB	Všeobecný občanský zákoník rakouský z r. 1811, v českých zemích platný do r. 1950
BGB	občanský zákoník Spolkové republiky Německo z r. 1896, účinný od 1.1. 1900
OZ 1950	občanský zákoník č. 141/1950 účinný v Československu do nabytí účinnosti zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Kapitola I.

Pojem a funkce dědického práva, přehled základních zásad dědického práva, předpoklady dědického nástupnictví

• **Pojem dědického práva, právní úprava**

Smrt patří k neodvratným přírodním zákonitostem, končí se jí běh života člověka. Tato událost působí zánik způsobilosti fyzické osoby mít práva a povinnosti, tzn. zaniká její právní subjektivita (§ 7 odst. 2 OZ). Zjištění smrti fyzické osoby provede lékař, který vystaví list o prohlídce mrtvého a učiní oznámení příslušnému obecnímu úřadu pověřenému vedením matrik. Tento vystaví úmrtní list. V případě, že není možné prokázat smrt tímto způsobem, prohlásí osobu za mrtvou soud, zjistí-li její smrt jinak. Prohlášení osoby za mrtvou rozsudkem má stejné účinky jako smrt zjištěná lékařem po ohledání.

U právnické osoby zánik právní subjektivity uvedeným způsobem nepřichází v úvahu, dochází k ní na základě jiných právních skutečností. Přechodem práv a povinností po zaniklé právnické osobě se nezabývá právo dědické, ale je upraven zvláštními předpisy.

Po smrti člověka je nutno vyřešit určité otázky, jež se týkají majetku, který zemřelá osoba zanechala a dalších práv a povinností, které smrtí člověka nezaniknou. Těmito otázkami jsou například, která práva a povinnosti svého nositele přetrvávají a která s jeho smrtí zaniknou. Některá práva a povinnosti jsou s ohledem na svoji ryze osobní povahu spjata s osobou svého nositele a v důsledku jeho smrti zaniknou. Jiná práva majetkové povahy zásadně smrtí svého nositele nezanikají a svého nositele přetrvávají. Většina těchto práv a povinností přechází na dědice zemřelého (**dědická sukcese**), jiná pak na jiné subjekty na základě zvláštní právní úpravy. Dědické právo nám dává odpověď na otázku, kdo do těchto práv a povinností vstoupí a jak budou tento subjekt nebo subjekty určeny. Zodpovězeny musí být i další otázky, zejména pak v jakém okamžiku k přechodu práv a povinností zůstavitele na jeho právní nástupce dojde, jak budou vypořádány závazky zemřelého a kdo se má postarat o uspořádání majetkových poměrů zemřelého a jakou odpovědnost nese nabyvatel zanechaného majetku.

Odpovědi na výše zmíněné otázky (zejm. pak na otázku komu zanechaný majetek připadne) dává **dědické právo v objektivním smyslu**. Rozumí se jím souhrn právních norem, které upravují přechod práv a povinností zemřelého jedince na jeho právní nástupce. Těmi jsou osoby, kterým svědčí některý z důvodů dědění a nejsou z dědění

vyloučeny. Dědické právo zabezpečuje změnu v subjektech těchto práv a povinností, zabezpečuje zachování majetkových hodnot zemřelého po jeho smrti. Jde tedy o právní úpravu přechodu zanechaného majetku po smrti oprávněného subjektu na jeho právní nástupce. Souhrn majetku zemřelého, který přechází na jeho právní nástupce podle objektivního práva dědického se označuje jako dědictví nebo pozůstalost.

Kromě toho se pojem „dědické právo“ používá ještě **ve smyslu subjektivním**. Tím rozumíme souhrn práv, která určité osobě (dědici) přibudou podle objektivního práva v důsledku právní události - smrti jejího předchůdce. Jde o oprávnění určitého subjektu nebo subjektů, vstoupit do právních vztahů na místo zemřelého. Má povahu práva ryze osobního spojeného s možností dědictví přijmout nebo odmítnout a vyloučit se tak z okruhu dědiců. Nejedná se o právní čekatelství, své uplatnění má až po smrti zůstavitele a před tím, než tato právní událost nastane se jej nelze vzdát. Toto subjektivní dědické právo působí erga omnes a přechází i na dědice původně oprávněného (transmise dědictví).

Centrální normou, která upravuje dědické právo po jeho hmotněprávní stránce je část sedmá občanského zákoníku, zákona č. 40/1964 Sb., který je centrální právní normou soukromého práva v České republice. K části sedmé OZ je třeba přiřadit i § 873 OZ, který určuje, jaké právo se při dědění použije. Je jím právo platné v den smrti zůstavitele. Z procesněprávních předpisů jsou nejdůležitějšími předpisy občanský soudní řád, zákon č. 99/1963 Sb. (dále jen OSŘ), který upravuje řízení o dědictví v páté hlavě třetí části, zejména v ustanoveních § 175a až 175zd, podrobnější úpravu upravuje vyhláška č. 37/1992 Sb. o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy a notářský řád (zákon č. 358/1992 Sb. o notářích a jejich činnosti) a vyhláška č. 612/1992 Sb., o odměnách notářů a správců dědictví. Vyskytuje-li se v řízení o dědictví cizí prvek, postupuje se rovněž dle zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (§ 17 a § 44 ZMPS).

• **Funkce dědického práva**

Úprava dědického práva navazuje na institut soukromého vlastnictví a předpokládá právní pořádek na soukromém vlastnictví založený. Zabezpečuje **zachování majetkových hodnot zemřelého** pro jeho nástupce, čímž sleduje mezigenerační solidaritu a cíle přesahující délku jednoho lidského života. Po smrti zůstavitele přejdou tyto hodnoty jen zřídka na stát, zákon upravuje jejich přechod na jiné právní subjekty (nezaniknou-li tyto hodnoty smrtí zemřelého), zejména pak na fyzické osoby. Majetkové vztahy souvisejí se vztahy společenskými a rodinnými zejména. Lidé shromažďují majetek nejen pro sebe, ale

i pro osoby jim blízké, zejména pak pro své potomky. Tento majetek si ale chtějí ponechat ve své dispozici až do své smrti, neboť jim poskytuje zájem a jistotu. Právní řád umožňuje a zaručuje přechod majetku na základě dědění. Tím motivuje občany, aby se za svého života chovali produktivně a se svým majetkem nakládali zodpovědně, přispívá k šetrnému zacházení s majetkem a k zachování hodnot, které mohou sloužit k uspokojování hmotných, ale i kulturních potřeb nástupců. Dědické právo dává zůstaviteli možnost, aby jím zanechané dědictví připadlo dědici nebo dědicům dle svého výběru. Zůstavitel má možnost zajistit tyto osoby po své smrti vlastním a může tak učinit vlastním právním úkonem - závětí. Pořídít o majetku zůstavitele nelze smlouvou ani mezi zůstavitelem a dědicem, ani mezi zůstavitelem a jinou osobou, která by se po smrti zůstavitele mohla eventuálně dědicem stát.

Pro případ, že by zůstavitel závět nezanechal nebo nezanechal závětí platnou, vypočítává zákon dědice zákonné, kterými jsou osoby k zůstaviteli v poměru rodinném nebo podobném, tedy osoby zůstaviteli nejbližší. Dědické právo tedy poskytuje zůstaviteli jistotu, že prospěch z jím zanechaného dědictví obdrží osoby mu blízké, i když pro případ smrti nepořídí. A právě vědomí občanů, že po jejich smrti bude tento majetek k dispozici osobám, které buď určí svým vlastním rozhodnutím (v závěti), anebo se podle zákona na základě intestátní posloupnosti tento majetek dostane osobám zemřelému blízkým, hraje při nakládání občana s jeho majetkem důležitou úlohu. Jedná se o stimul, kterým právní řád napomáhá k souladu zájmu jednotlivce se zájmem obecným. Dědické právo tím sleduje zájem nejen zůstavitelův, ale i osob, kterým se dostává zvýhodnění nabytím pozůstalosti. Osobám zůstaviteli blízkým zajišťuje dědické právo tento prospěch ustanoveními o tzv. intestátní posloupnosti a stanovením neopomenutelných dědiců. Dědické právo tak významně napomáhá i k ochraně rodiny.

Kromě toho sleduje dědické právo i zájmy osob, kterým byl zůstavitel zavázán k majetkovému plnění, aby věřitelé nebyli zkráceni na svých právech, protože povinný zemřel. Zakotvuje **princip odpovědnosti** dědice nebo dědiců **za zůstavitelovy dluhy** a tím poskytuje věřitelům zůstavitele právní jistotu. Dědic nebo dědici jsou za dluhy zůstavitele odpovědní do výše hodnoty nabytého dědictví.

Funkcí dědického práva je tedy zajistit přechod majetku zemřelého na jeho právní nástupce, stejně tak jako ochrana osob zemřelému blízkých a ochrana věřitelů zemřelého. Dědické právo slouží zejména k zajištění právní jistoty v situaci, kdy fyzická osoba zemře, zanikne její právní subjektivita a tedy přestane právně existovat.

Výrazem respektu státu k vlastnictví jednotlivce, svobodě jeho vůle a důležitým garantem právní jistoty je čl. 11 odst. 1 věta 3. Listiny základních práv a svobod, která stanoví, že „Dědictví se zaručuje.“.

• Přehled základních zásad dědického práva

Dědické právo řeší otázku přechodu majetku a majetkových práv po smrti fyzické osoby. Tato mohou přejít, tak jako podle současného platného práva, již eo ipso okamžikem její smrti (jedná se o tzv. **delační systém**) nebo až rozhodnutím orgánu veřejné moci (**adiční princip**), do jehož vynesení se pozůstalost označuje jako tzv. „ležící“.

Dědické právo je součástí práva soukromého. Jedna ze stěžejních zásad soukromého práva, **zásada autonomie vůle**, se projevuje i v právu dědickém. Jejím výrazem je tzv. **autonomie testovací**, která dává zůstaviteli možnost pořídit o svém majetku projevem své vůle (závěť) nebo může svého potomka, který je jinak jako neopomenutelný dědic zákonem chráněn, vydědit tak, že pořídí listinu o vydědění. Na druhé straně zákon pamatuje i na vůli dědicovu. Ten je oprávněn dědictví odmítnout. Neodmítne-li však dědictví nebo hledí-li se na něj tak, že dědictví odmítnout nechce, pak platí, že je dědicem a tohoto postavení se již svým vlastním prohlášením nemůže zříci (platí římskoprávní semel heres semper heres - jednou dědic, navždy dědic).

Kdo bude v konkrétním případě právním nástupcem zemřelého určuje právní norma. Při její tvorbě má zákonodárce v zásadě dvě možnosti. Může upřednostnit autonomii vůle zůstavitele a dá mu tak možnost rozhodnout o svém majetku dle své libovůle, anebo může zvolit přístup takový, při kterém se do popředí jeho zájmu dostane zájem na udržení sociálních vztahů a jistot nejbližších osob zůstavitele, zpravidla jeho rodiny. Česká právní úprava, stejně jako právní řády nejen evropských zemí, vychází z kompromisu mezi oběma přístupy. Spočívá v první řadě na **zásadě autonomie vůle** zůstavitele (korespondující s **individualistickým pojetím** dědického práva), ta je ovšem omezena a doplněna ustanoveními, do kterých se promítá **zásada familiarizace**. Ta vychází z **kolektivistického pojetí** dědického práva, podle kterého má majetek zemřelého připadnout určitému celku, kterého byl zemřelý členem.

Česká právní úprava dědického práva spočívá na principu **univerzální sukcese**. Podle tohoto přechází pozůstalost na dědice jako celek. Výrazem principu univerzální sukcese je i to, že součástí pozůstalosti jsou i zůstavitelovy dluhy. Dědické právo sleduje i zájmy osob jiných než jsou zůstavitel a jeho právní nástupci, a to zájmy osob, kterým byl

zůstavitel zavázán k majetkovému plnění. Dědické právo jim garantuje právní jistotu tím, že zakotvuje **princip odpovědnosti za zůstavitelovy dluhy**.

Docházelo-li by ke střídaní oprávněných subjektů jen se zřetelem k jednotlivé věci nebo právu, jednalo by se o **sukcesi singulární**.

Zákon rovněž stanoví, že dědic **odpovídá za přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele**.

Novelou byla k 31.12.1992 v našem právním řádu opuštěna **zásada obligatorního vypořádání dědictví mezi více dědici**.

Po smrti zůstavitele dochází k přechodu jím zanechaného majetku a majetkových práv a závazků na jiné osoby. Dochází mj. i k zániku společného jmění manželů a k obecnému zjištění majetkových poměrů zemřelého. Jak již bylo výše řečeno, jedná se o situaci, kterou řeší osoby, které ani nemusí vědět, že ta či ona část majetku zůstavitele existuje, popřípadě v jakém rozsahu. Může dojít k tomu, že dědicové se teprve po smrti zůstavitele mohou dovědět o existenci pohledávek, které měli vůči zůstaviteli jeho věřitelé, může dojít ke sporům a jiným komplikacím. Dědické řízení je základním prostředkem k zajištění stability vztahů v nastalé situaci, ale ne jediným. Vzhledem k tomu, že zůstavitel již nežije a nemůže do běhu věcí vstoupit, osvětlit sporné momenty a urovnat spory, je třeba co nejúčinněji zajistit, aby ke sporům docházelo co nejméně a aby zjištění a vypořádání dědictví proběhlo co nejhladčeji. Není zásadou, že je dědické právo ovládáno **formalismem**, avšak tato skutečnost je pro něj charakteristická. Jedná se zejména o pořízení pro případ smrti, jeho formální i obsahové náležitosti, stejně tak u vydědění a prohlášení o odmítnutí dědictví.

• **Předpoklady dědického nástupnictví** jsou tyto:

- smrt fyzické osoby (dědické právo upravuje přechod práv a povinností výlučně v souvislosti se smrtí fyzické osoby); fyzická osoba, okamžikem jejíž smrti nastává dědění se označuje jako zůstavitel
- existence dědictví, neboť nezanechal-li zůstavitel majetek či jen majetek nepatrný, k dědickému nástupnictví nedojde (dědické právo upravuje přechod majetku)
- existence dědice a jeho způsobilost dědictví nabýt (bez dědice nemůže dojít k přechodu majetku na základě dědění), dědic může být chápán jako osoba (fyzická i právnická), které svědčí dědické právo (viz výše) nebo jako osoba, která již z dědictví něčeho nabyla

- právní důvod dědění, kterým může podle českého práva být zákon nebo závěť
- výslovný projev vůle nebo právně relevantní chování dědice týkající se přijetí či odmítnutí dědictví.

Kapitola II.

K historii dědického práva, vymezení některých pojmů

• Římské právo

Institut dědění je ve společnosti, která ctí majetkové vztahy a jejich nedotknutelnost nezbytnou součástí právního řádu. Byl znám právním řádům již v dávné minulosti a znalo jej i římské právo. Základním pojmem římského dědického práva je **dědická posloupnost**. Dědická posloupnost znamená přechod práv ze zůstavitele na dědice. Základní a nejdůležitější podmínkou pro to, aby dědická posloupnost nastala, je smrt zůstavitele. Není však předpokladem jediným. Jsou zde ještě další skutečnosti, které vymezují, kdo je dědicem a zdůvodňují, proč se zůstavitelův majetek na dědice přenáší. Hovoříme o **delačních důvodech**.

Specifikem římského práva je, že v římském právu na rozdíl od jiných právních systémů vystupují zákonná neboli intestátní dědická posloupnost a dědická posloupnost testamentární vedle sebe od počátku vývoje římského práva. V římském právu navíc platilo, že posloupnost testamentární a tedy zůstavitelova vůle má přednost před posloupností intestátní. Ta nastala teprve tehdy, nevyjádřil-li zůstavitel svoji vůli. Pro úplnost je ovšem třeba dodat, že v římském právu měla původně testamentární posloupnost funkci jinou, než garantovat zůstaviteli možnost (svobodu) volně nakládat se svým majetkem. Původně měla pravděpodobně zajistit zůstavitelův majetek pro případ, že neměl potomků a tedy měla doplňující úlohu ve vztahu k posloupnosti intestátní. Nejstarší římský testament měl podobu „adopce“ pro případ smrti a i druhá nejstarší forma testamentu měla tento doplňkový charakter. Zůstavitel vlastně určil, komu má co z pozůstalosti připadnout a určil osobu, která měla po jeho smrti odevzdat věci z jeho majetku určeným osobám.

Dalším významným rysem římského práva dědického bylo uplatnění zásady **univerzální sukcese**. Na dědice přecházela nejen zůstavitelova práva, ale i závazky, za které ručil dědic v plné míře, ne tedy pouze do výše zůstavitelových aktiv. Univerzální sukcese byla v římském právu omezena jen tím, že na dědice nepřecházela taková práva a takové závazky, které měly vyhraněně osobní povahu (např. manželská moc zůstavitele). Paralely, byť značně odlišné, můžeme nalézt i v dnešní právní úpravě (např. zánik závazku smrtí dlužníka podle § 579 OZ).

Postupem doby se v římském právu objevil a vyvinul institut **ležící pozůstalosti** (hereditas iacens). Ležící pozůstalostí nazýváme stav, ve kterém se ocitá pozůstalost

v mezidobí mezi smrtí zůstavitelovou a okamžikem, kdy povoláný dědic dědictví nabývá. Původně byly věci tvořící pozůstalost považovány za věci ničí. Pozůstalost totiž tvořil určitý soubor majetkových vztahů, který se mohl před jeho nabytím dědicem zvětšit nebo zmenšit. Konečnou podobu ležící pozůstalosti zavedlo až justiniánské zákonodárství, které považovalo ležící pozůstalost za právnickou osobu svého druhu. V římském právu nalezneme i úpravu odmítnutí dědictví, dědické substituce (ustanovení náhradního dědice), aktivní i pasivní dědické způsobilosti, kollační povinnosti (započtení darů zůstavitele dědici, které učinil za svého života), ochrany oprávněného dědice nebo odkazů (legátů). Odkazem je jednostranný právní úkon mortis causa, kterým zůstavitel poskytuje k tíži svého dědictví majetkový prospěch osobě, která není jeho dědicem. Římskoprávní úprava byla tedy svým rozsahem zhruba stejně tak široká, jako současné úpravy dědického práva v Evropě.

• Dědické právo ve středověku

V našich zemích se dědické právo zprvu příliš nerozvinulo. Důvodem byla existence odúmrtního práva panovníka, dědily jen omezené skupiny osob (např. ženy byly z dědění vyloučeny a dostávaly ze společného jmění pouze výbavu - věno, teprve Statuta Konrádova připouštějí, aby dědily i ženy, nebylo-li mužských potomků), které nebyly z dědictví vyloučeny. Dědici byli pak určeni na základě pokrevního příbuzenství.

S pojmem dědictví se setkáváme v 15. století v souvislosti s vlastnictvím nemovitostí. Tzv. svobodné vlastnictví bylo označováno jako dědictvie, což vyjadřuje skutečnost, že jen to, co se dědí, je skutečným vlastnictvím. V českých zemích bylo dědické právo historicky součástí rodinného majetkového práva. To bylo založeno na nedílném systému (rodinném nedílu). V rámci nedílu se dědické právo vůbec neuplatňovalo, protože uvnitř nedílu při úmrtí nedílníka přirůstal jeho „díl“ k dílům ostatních nedílníků, docházelo k tzv. akrescenci. Ve formujícím se dědickém právu měla dědická posloupnost podle příbuzenství (zásada familiarizace) přednost před posloupností určenou zůstavitelem. Testament nemohl do této posloupnosti zasáhnout.

Situace se změnila po oslabení nedílného společenství v období stavovského státu (nedíly byly definitivně zakázány v Obnoveném zřízení zemském). Značně podrobná úprava dědění (zejména závěti - kšaftu) byla obsažena v městském právu. To se vyvíjelo pod značným vlivem práva římského. Úprava zákonné posloupnosti spočívala po vzoru práva římského v určení dědických tříd. Dědickou třídou rozumíme skupinu osob, které jsou zákonem povolány k dědění. Zákon je řadí do určitého pořadí a podle tohoto pořadí

jsou pak jednotlivé třídy povolávány k dědictví. Během středověku se v dědickém právu dále prosadila (opět podle římskoprávního vzoru) zásada ručení dědice za dluhy zůstavitele. Původně dědic neručil vůbec, posléze se ujala zásada, že dědic ručí za dluhy zůstavitele neomezeně.

Zvláštní pravidla se vytvořila ohledně statků ať již šlechticů nebo statků selských. Zde se prosadila idea, že by bylo neúčelné drolit jednotu hospodářských komplexů a platilo, že jednota hospodářského celku má být zachována. Proto se vyvinula u šlechticů posloupnost na základě instituce svěření a sedlákům byla ponechána možnost, aby majetek připadl jen jednomu dědici. Úprava založená na zásadě zachování celistvosti hospodářských statků přetrvala například v německém právu až dodnes. Stále platným, i když dnes již téměř nevyužívaným, je spolkový zákon o hlavním dědici (Anerbengesetz) z r. 1958 ^{*)}.

• **Obecný zákoník občanský**

Novou etapu ve vývoji dědického práva znamená 19. století a přijímání velkých kodifikací občanského práva (ABGB z r.1811 v Rakousku, BGB z r.1896 v Německu). Jsou v nich formulovány zásady autonomie vůle zůstavitele (testamentární dědická posloupnost je prioritní), ale i zásada ochrany neopomenutelných dědiců, kteří nesmí být na svých právech zkráceni.

Východiskem konstrukce v ABGB byla zásada tzv. **ležící pozůstalosti**, kterou se překlenovalo období ode dne smrti zůstavitele do odevzdání dědictví na základě rozhodnutí soudu. Od smrti zůstavitele do právní moci rozhodnutí soudu se podle ABGB souboru práv a povinností, jejichž subjektem byl zůstavitel, přisuzovala právní subjektivita. Jednalo se určitou právní fikci v podobě právní subjektivity zůstavitele přesahující jeho biologickou existenci, přičemž do nabytí pozůstalosti dědicem, neměla tato majitele. Výše zmíněná fikce byla vytvořena, protože se předpokládalo, že by pozůstalost majitele být měla. Takto se zajišťovalo, aby to, co zůstavitele přečkalo, bylo uchováno pro dědice a chránilo se tak, jako by zůstavitel byl naživu ^{**)}. Rozsah ležící pozůstalosti se mohl zvětšovat nebo zmenšovat podle toho, jak docházelo k uspokojování pohledávek věřitelů nebo zůstavitele. Toto zvětšení nebo zmenšení majetku tvořícího ležící pozůstalost se promítalo do práv a

^{*)} *přejato z přednášky Prof. Dr. Dirka Olzena Erbrecht v zimním semestru 2005/2006 na právnické fakultě Heinrich-Heine-Universität v Düsseldorfu*

^{**)} *Krčmář, J.: Právo občanské V. - Právo dědické, Praha, Všeřd, 1933*

povinností všech dědiců a nikoli jen toho, komu z dědictví připadla jednotlivá věc, jejíž hodnota se zvýšila nebo o jejíž hodnotu se zvýšila nebo snížila hodnota pozůstalosti. Za ležící pozůstalost jednal soudem ustanovený správce, kterým mohl být i dědic, jehož dědická přihláška byla soudem přijata. Institut ležící pozůstalosti není obsažen ani v platné právní úpravě ani ve věcném návrhu nového českého občanského zákoníku.

Úprava v ABGB spočívala na adičním principu. Vlastnické právo k věcem tvořícím pozůstalost nepřecházelo smrtí zůstavitele, touto událostí vznikalo oprávněným subjektům pouze právo přijmout nebo odmítnout nabízené dědictví. Dědic přijal dědictví tím, že podal dědickou přihlášku a byla mu odevzdána správa a užívání dědictví. Dědic pak nabyl vlastnické právo až rozhodnutím soudu, jímž se pozůstalost odevzdávala (přikazovala).

Za dluhy pozůstalosti ručil dědic toliko její podstatou.

Úprava dědického práva v ABGB svým rozsahem dalece předčila úpravu současnou. Zejména pak zásada autonomie vůle pak v ABGB našla širší odraz než je tomu dnes. V ABGB nalezneme úpravu dědické smlouvy a renunciační smlouvy (smlouvy, kterou se subjekt dopředu vzdává svého dědického práva), fideikomisární substituce, odkazu a darování pro případ smrti, které se posuzovalo jako odkaz. Odkaz najdeme i v úpravě zákonné dědické posloupnosti. V rámci zákonné dědické posloupnosti má manžel zemřelého podle ABGB zvláštní dědické právo vedle ostatních dědiců a není zahrnut do dědických tříd.

• Občanský zákoník č.141/1950 Sb. a občanský zákoník č. 40/1964 Sb.

Přijetím občanského zákoníku 1950 došlo k odstranění dualismu právní úpravy. Adiční princip platný do té doby v českých zemích byl nahrazen delačným systémem, bylo odstraněno jakékoliv mezidobí mezi zůstavitelovou smrtí a nabytím dědictví a tedy i ležící pozůstalost. Dědic nemusel nadále učinit žádný právní úkon, aby se stal vlastníkem zůstavitelova majetku. Rozhodnutí soudu (od 1.1.1955 státního notářství) mělo účinky ex tunc. Dědic se stal vlastníkem zůstavitelova majetku ipso iure, tedy i bez toho, aby vyjádřil vůli stát se dědicem. Současně byla zakotvena možnost dědictví odmítnout. Následné projednání a potvrzení nabytí dědictví bylo upraveno z toho důvodu, aby se zabránilo nepořádkům či případnému získání dědictví bez právního důvodu. Dále bylo odstraněno zvláštní dědické právo manžela a ten nadále dědil v rámci zákonné dědické posloupnosti v rámci dědických tříd.

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., který platí dodnes, v podstatě převzal základní zásady, na kterých byla vybudována úprava předchozí. Vypuštěna byla možnost zřeknutí se

dědictví tzv. renunciační smlouvou. Platná úprava dále nezná odkaz. Další změny se týkají potvrzení a vypořádání dědiců. Při vypořádání více dědiců má přednost dohoda dědiců, tato však podléhá schválení soudem.

Komunistický režim ve snaze omezovat majetková práva jednotlivců, zejména pak právo vlastnické, se snažil omezit i dědění, zejména pak na základě posledního pořízení. Cílem této snahy bylo ztížit občanům dispozice s majetkem pro případ smrti. Tak byly odstraněny jiné druhy posledního pořízení než závěť. Odstraněn byl i společný testament. Úpravě dědického práva nebyla zdaleka věnována taková pozornost jako v minulosti a jako je jí věnována standardně v zemích náležejících do kontinentální evropské právní kultury a jakou by si problematika dědění zasloužila. Tento nedostatek nebyl i přes dílčí doplnění dodnes odstraněn.

Kapitola III.

Okamžik nabytí pozůstalosti, delační systém a adiční princip

Občanský zákoník stanoví stěžejní zásadu, kterou je dědické právo ovládáno v ustanovení § 460. Ten říká, že „Dědictví se nabyvá smrtí zůstavitele.“. Na tomto principu spočívá dědění v českém právu od 1.1.1951, kdy nabytí účinnosti občanský zákoník č. 141/1950 Sb.. Uplatnění této zásady se nazývá **delační systém**. Jejím přijetím byl opuštěn po staletí zachovávaný princip, podle kterého se smrtí zůstavitele aktivovalo u osob povolanych k dědictví toliko právo na dědictví, zatímco samo dědictví se nabyvalo teprve konstitutivním rozhodnutím soudu v pozůstalostním řízení, kterým došlo k odevzdání dědictví (odevzdací listina). Podle současné úpravy se dědic se stává vlastníkem zůstavitelova majetku, aniž musí učinit nějaký právní úkon, nemusí tedy vyjádřit svou vůli stát se dědicem k tomu, aby se jím skutečně stal. Delační systém tedy znamená přechod zůstavitelem zanechaného majetku na dědice smrtí zůstavitele, tj. nezprostředkovaně, přímo na základě této právní události. Dědicem se člověk stává okamžikem smrti zůstavitele nebo právní moci rozhodnutí, kterým byl zůstavitel prohlášen za mrtvého. Z tohoto vychází úprava odmítnutí dědictví konkrétně § 465 OZ. Podle něj „nemůže dědictví odmítnout dědic, který dal svým počínáním najevo, že jej odmítnout nechce“. Ze znění tohoto ustanovení a z § 460 OZ je vyjádření delačního systému jasně patrné. Zůstavitelem zanechanému majetku se nepřiznává právní subjektivita, jak tomu bylo podle obecného občanského zákoníku z roku 1811. Podle tehdejší právní úpravy spočíval přechod zůstavitelova majetku na třech skutečnostech: smrti zůstavitele, přijetí dědické přihlášky a odevzdání dědictví. Smrt zůstavitele působila vznik práva na dědictví, které se dědici nabízelo (deferovalo). Tento princip se nazývá **adiční princip**. K nabytí dědictví se od dědice vyžadoval výslovný projev vůle v podobě dědické přihlášky. Zůstavitelem zanechaný majetek se označoval jako **ležící pozůstalost** (viz výše). Platilo, že zůstal-li dědic pasivní, hledělo se na něj, jako by se nápadu dědictví nedožil. Dnes je tomu naopak. Na dědice se hledí tak, že chce dědit a nechce-li se dědicem stát, musí dědictví odmítnout. S pasivitou dědice se spojuje představa, že dědit chce. Podle ABGB se dědic nesměl svémocně ujmout držby dědictví, i když u něho byly dány předpoklady pro dědění. Vlastníkem majetku nebo nabyvatelem jiných práv ze zůstavitelova majetku se mohl stát až na základě rozhodnutí soudu ke dni právní moci tohoto rozhodnutí.

Také německý BGB vychází ze zásady, že dědictví přechází na dědice již v okamžiku smrti zůstavitele. Tento princip je však v německém právu proveden důsledněji než je tomu v české úpravě. Podle § 2353 BGB vydá soud dědici na žádost potvrzení o nabytí dědictví (Erbschein). Jedná se o úřední osvědčení, kterým dědic prokazuje, chce-li například nakládat s pozůstalostním majetkem, že dědické právo (v subjektivním smyslu) náleží právě jemu. Německé právo nezná obligatorní dědické řízení tak, jak je obsaženo v právu českém.

Kapitola IV.

Zásada úřední ingerence při nabývání dědictví, dědické řízení

I když podle současné právní úpravy k hmotněprávní změně týkající se zanechaného majetku dochází zůstavitelovou smrtí, je tato skutečnost předmětem obligatorního řízení o dědictví (**princip úřední ingerence při nabývání dědictví**). Je zvláštností současné právní úpravy, že i přes proklamaci zásady, že dědictví se nabývá přímo ze zákona smrtí zůstavitele, zachovává postup, při kterém soud provádí řízení související s nabýváním majetku děděním, tedy že zákon zachovává soudní ingerenci při nabývání dědictví, i když nabytí vlastnických a jiných práv z dědictví není podmíněno úkonem soudu v podobě konstitutivního rozhodnutí o odevzdání dědictví, ale je podmíněno právě jen jedinou právní událostí, totiž smrtí zůstavitele. Účelem řízení je v prvé řadě zjednání dědické legitimace tomu, u koho byly splněny zákonem stanovené předpoklady pro nástupnictví po zůstaviteli. Jeho smyslem je tedy dát věrohodnou legitimaci o nabytých právech a povinnostech a poskytnout jim ochranu. Během řízení se zjišťuje i skladba a cena dědictví a výše dluhů. Řízení může skončit i likvidací dědictví nařízenou z úřední povinnosti soudem. Tím se ale obsah dědického řízení nevyčerpává.

Fakt, že při řešení situace, která vznikne po zůstavitelově smrti (zjišťování právních poměrů, oprávněných a povinných osob atd.), dochází ke vstupu státu do tohoto procesu je důležitým aspektem naší právní úpravy. Jedině během dědického řízení dochází k vypořádání společného jmění zůstavitele a pozůstalého manžela³⁾ a provedení zápočtů darování, kterých se dostalo dědicům od zůstavitele za jeho života, na jejich dědické podíly. Řízení je rovněž využíváno dědici k vypořádání dědictví dohodou, která podléhá schválení soudem. Úřední působnost je nezbytná i v dalších věcech. Jde zejména o odmítnutí dědictví, dohody o přenechání předluženého dědictví věřitelům k úhradě jejich pohledávek a likvidaci dědictví, potvrzení a vypořádání dědictví.

Stát působí obecně jako garant právní jistoty, což plně koresponduje s úlohou právního státu. Při ohrožení a porušování práv pak dochází k ingerenci státu do právních vztahů prostřednictvím jeho orgánů za účelem zjednání práva a ochrany jak právního řádu, tak i subjektivních práv adresátů právních norem. Někdy je řešení sporných situací jednodušší, jindy složitější. Právní stát znamená i stabilitu právních vztahů ve společnosti. Stát se snaží předcházet vzniku složitých sporných situací formou prevence ve všech právních odvětvích. Některé normy stanoví adresátům povinnost prevence přímo, jindy stát

zajišťuje preventivní působení například tak, že pro určité právní úkony stanoví povinnost, aby tyto měly určitou formu. Tento jev je pro dědické právo příznačný, nejvýznamnější preventivní působení státu v oblasti přechodu práv a povinností zemřelých na jejich právní nástupce lze však spatřovat právě v obligatorním dědickém řízení. Má předcházet sporům, které by mohly vzniknout ze situace, která nastane po smrti člověka. Řešení této situace nemusí vždy proběhnout hladce a bez zádrhelů, mezi potenciálními dědici nemusí dojít k dohodě, naopak může dojít k nejrůznějším sporům. Jejich řešení je o to složitější, že zůstavitel je po smrti a nemůže odstranit případné pochybnosti o obsahu posledního pořízení, o darech, které od něj dědici za jeho života obdrželi a jiných pro úpravu poměrů mezi pozůstalými důležitých skutečností. Svěřil-li by zákonodárce řešení takové situace výhradně osobám přímo dotčeným, hrozilo by, že by se tyto osoby domáhaly svých práv ve sporných řízeních v případě, že by se samy nedohodly. Mohlo by se stát, že bude postupně zahajováno větší množství sporů o různých nárocích více osobami, což by mohlo vést k nepřehledné situaci umocněné například i možným přístupováním dalších osob do jednotlivých řízení. Právě s ohledem na složitost situace, okruhu osob, kterých se tato situace dotýká, je to stát, resp. soud, který zjistí okruh dědiců a rozsah pozůstalosti, tedy majetku a dluhů zůstavitele. Řešení, při kterém dojde při zjišťování poměrů mezi nástupci zemřelého k ingerenci státu se jeví vhodné i s ohledem na mnohost eventuelně sporných skutečností mezi těmito osobami. Stát do řešení této situace vstoupí z úřední povinnosti ihned po jejím vzniku (řízení je zahájeno v okamžiku, kdy se soud dozví o smrti fyzické osoby) a případným sporům tak vlastně předejde. Eliminuje se tak negativní dopad časové prodlevy mezi smrtí zůstavitele a rozhodnutím, které by v případě, že by stát do řešení této situace vstoupil až na základě případných pozdějších žalob dědiců nebo jiných osob s právním zájmem na určení právních poměrů, mohlo být učiněno až s odstupem. Tento časový odstup mezi událostí a rozhodnutím, jenž se jí týká, by mohl mít vliv na jeho kvalitu a zvýšit tak pravděpodobnost, že rozhodnutí bude napadeno opravným prostředkem, čímž by se celý proces opět prodloužil a ke stabilitě právních vztahů by tím spíše nebylo přispěno. Stabilita majetkových vztahů je totiž nejen v zájmu jednotlivců, ale je i zájmem obecným, tedy zájmem státu.

**) Smrtí jednoho z manželů a tedy zánikem manželství SJM zaniká (srov. § 149 odst. 1 OZ a § 22 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině).*

Kapitola V.

Dědické řízení

a) Dědickým řízením se dovršuje proces přechodu majetku zůstavitele na dědice podle objektivního dědického práva hmotného. Řízení se zahajuje z úřední povinnosti ve všech případech úmrtí fyzické osoby, a to bez ohledu na to, zda občan nějaký majetek zanechal či zda na tom mají případní dědici, zůstavitelovy věřitelé či stát zájem. Orgánem provádějícím řízení o dědictví byl původně soud, od 1.1.1955 státní notářství, od 1.1.1993 opět soud, jenž zahájí řízení, jakmile se o úmrtí dozví (k zahájení řízení viz níže). Řízení se zahajuje i pokud zůstavitel žádný majetek nezanechal. V takovém případě soud zahájené řízení zastaví (§ 175h odst. 1 OSŘ).

Charakteristickým rysem řízení o dědictví je účast notáře jako soudního komisaře. Notářovy úkony v řízení se považují za úkony soudu, i když je subjektem od soudu odlišným. Soud sice řízení zahájí, ale jakmile pověří notáře, aby působil jako soudní komisař, provádí notář veškeré úkony a připraví i podklady pro konečné rozhodnutí soudu.

Řízení o dědictví může být zahájeno na návrh. K návrhu jsou věcně legitimováni zejména:

- ten, kdo tvrdí, že je dědicem
- stát, tvrdí-li, že mu má dědictví připadnout
- ten, kdo se postaral o pohřeb zůstavitele

Návrh může ale podat i osoba, která věcně legitimována není (§94 odst. 2 OSŘ), řízení je podáním návrhu zahájeno a skutečnost, že navrhovatel postrádá věcnou legitimaci se projeví tak, že soud přestane s navrhovatelem jednat, jakmile zjistí, že navrhovatel účastníkem dědického řízení není. Od návrhu na zahájení řízení je třeba odlišit případ, kdy někdo pouze upozorňuje na úmrtí fyzické osoby, aniž by se sám hodlal stát účastníkem řízení.

Řízení o dědictví je ovšem soud povinen zahájit i bez návrhu. Podnětem k zahájení je oznámení orgánu pověřeného vedením matriky, jiné sdělení o úmrtí nebo prohlášení za mrtvého. Při zahájení řízení z úřední povinnosti projevuje procesní zásada oficiality.

Účastníky dědického řízení jsou potenciální dědicové (§ 175b OSŘ: „Osoby, o nichž lze mít důvodně za to, že jsou zůstavitelovými dědici“) a kromě nich mohou být

účastníky i stát (v případě odúmrti), zůstavitelovi věřitelé (při předlužení nebo likvidaci dědictví) nebo obstaravatel pohřbu (není-li majetku).

Během řízení notář zjistí dědice, učiní opatření k zajištění dědictví, může rovněž ustanovit správce dědictví. Notář vyrozumí osoby, o nichž lze předpokládat, že jsou dědici o jejich dědickém právu a možnosti dědictví odmítnout ve stanovené lhůtě (1 měsíc s možností prodloužení). Notář rovněž musí vypořádat společné jmění manželů a určit, co z něho náleží pozůstalému manželovi. Dále vyzve věřitele, aby přihlásili své pohledávky (konvokace věřitelů), zjistí zůstavitelův majetek a jeho dluhy a provede jejich soupis. Na základě tohoto zjištění určí hodnotu dědictví, popř. zjistí jeho předlužení. Dochází-li v rámci řízení k vypořádání společného jmění manželů, dochází k jeho zániku ne k návrhu, ale autoritativně soudem. Dohoda pozůstalého manžela s dědici nepřichází v úvahu a rozhodnutí, kterým dochází k zániku společného jmění, má účinky ke dni zůstavitelovy smrti. K projednání dědictví nařídí notář jednání v případě, že je dědiců více nebo v případě, že se nejedná od odúmrtí. Usnesením o dědictví se pak potvrdí, že dědictví nabyt jeden dědic, potvrdí dohodu o vypořádání dědictví, potvrdí nabytí dědictví podle dědických podílů nebo může znít tak, že dědictví připadlo státu.

Ze zásady, že se dědictví nabývá smrtí zůstavitele, vyplývá dále to, že úkony, ke kterým v řízení o dědictví dochází s určitým časovým odstupem ode dne zůstavitelovy smrti, mají zpětné účinky k tomuto dni (působí *ex tunc*). Právní úprava vychází tedy z toho, že právní vztahy, které najdou svůj výraz v konečném rozhodnutí, existovaly již v době nápadu dědictví, a to i když se skutkový stav oproti výchozímu výrazně změní. Povaha závěrečného rozhodnutí dědického řízení může být v takovém případě, jak již bylo řečeno výše, pouze deklaratorní.

b) Správce dědictví

Mezi smrtí zůstavitele a nabytím dědictví oprávněným dědicem uplyne kratší či delší časové období. Je třeba vyřešit otázku, kdo bude v tomto období majetek patřící do pozůstalosti spravovat. Je třeba si uvědomit, že smrtí zůstavitele nastává situace, kdy podle zákona již dědic dědictví nabyt, ale nemusí být znám, o smrti zůstavitele se může dovědět s časovým odstupem a dále je třeba přihlédnout i k tomu, že osoba, jejíž bezprostřední nástupnictví se předpokládá (fikce), má podle § 463 OZ právo dědictví odmítnout. Vzniká tím nejistota ohledně toho, kdo je oprávněn k úkonům týkajících se zanechaného majetku, které nesnesou odkladu a tato nejistota by se mohla negativně promítnout do stavu aktiv a pasiv dědictví.

Zákon zde nabízí řešení v možnosti ustanovení správce dědictví nebo jeho části (§ 175e, § 175f OSŘ), který je oprávněn k úkonům nezbytným k uchování majetkových hodnot z dědictví (§ 175e odst. 2, § 175f OSŘ). Správcem dědictví je osoba (fyzická nebo právnická), která je způsobilá k právním úkonům, která má za úkol spravovat a hospodařit s dědictvím tak, aby nedošlo k jeho znehodnocení či zničení. Tento institut byl do naší právní úpravy zaveden za účelem posílení právní ochrany dědiců, překlenuje se jím období od úmrtí zůstavitele do potvrzení nabytí pozůstalosti soudem. Právní úprava nabízí (v § 480d OZ) zůstaviteli možnost a notáři ukládá v rámci plnění jeho úlohy soudního komisaře povinnost (§ 175f OSŘ) ustanovit správce dědictví. Zákon činí tuto možnost u zůstavitele závislou na jeho vůli a zůstavitel tak činí listinou o ustanovení správce dědictví. U notáře je pak povinnost ustanovit správce vázána na splnění podmínek uvedených v zákoně. Zákon říká, že soud (za úkony soudu se zde považují úkony notáře) ustanoví správce dědictví i bez návrhu, vyžaduje-li to obecný zájem nebo důležitý zájem účastníků. Zároveň váže jmenování správce na další podmínky. Těmi jsou:

1/ zůstavitel nezanechal listinu o správě dědictví nebo ji zanechal, ale správce je oprávněn spravovat jen část majetku náležejícího do pozůstalosti nebo

2/ správce ustanovený zůstavitelem či soudem zemřel, byl zbaven způsobilosti k právním úkonům či v této způsobilosti omezen anebo byl soudem funkce zproštěn.

Podmínkou ustanovení správce do funkce je vždy jeho souhlas.

Předmětem správy je veškerý majetek zůstavitele nebo podnik, nemovitost či část majetku (§ 480d OZ). Obsahem funkce správce je vykonávat správu do konce dědického řízení nebo do odvolání správce soudem. Přitom úkony přesahující rámec obvyklého hospodaření může správce učinit jen se souhlasem dědiců a svolením soudu.

Pro zajímavost ještě zmíním povinnost správce podávat minimálně 2krát ročně soudu zprávu o své činnosti (§ 480d odst.2 OZ). Z toho se dá usuzovat, že zákonodárce počítal s institutem správce dědictví zejména pro případy, kdy se dá předpokládat, že dědické řízení bude trvat po delší dobu.

c) Zásada obligatorního vypořádání dědictví mezi více dědici

Tato zásada znamená, že v dědickém řízení není možné si vystačit s tím, že se prohlásí, co tomu kterému dědici z pozůstalosti připadlo. Hledisko prevence zde klade požadavek, aby došlo k vypořádání všech právních vztahů vyplývajících z dědictví. Jde i o to určit, kdo z dědiců dostane kterou věc, kdo vyplatí jinému dědici určitou částku při přenechání věci za náhradu, zda bude některá věc zpeněžena a výtěžek rozdělen mezi

dědice a zda a které dluhy budou uhrazeny přímo z hotovosti, která je v pozůstalosti, nebo kteří dědici a v jaké výši dluhy převezmou. Majetek z dědictví se nedostává do spoluvlastnictví dědiců, čímž se předchází pozdějším možným sporům dědiců - spoluvlastníků. Před provedením vypořádání státním orgánem měla přednost dohoda dědiců. Tato dohoda musela ovšem právní poměry uspořádat tak, aby bylo vyhověno požadavku úplného vypořádání právních vztahů vyplývajících z dědictví. Na rozdíl od současné úpravy, podle níž konečné rozhodnutí v dědickém řízení pouze deklaruje právní vztahy vyvolané smrtí zůstavitele, rozhodnutí státního orgánu určilo, kdo se stal dědicem k čemu. Zároveň bylo stanoveno, že k tomu, aby vypořádání modifikovalo odpovědnost dědiců odlišně od zákona, se vyžadoval souhlas věřitelů.

Od novelizace účinné od 1.1.1992 je otázka vypořádání dědictví řešena jinak. Dědici mají stále možnost se o vypořádání dědictví dohodnout. Tuto dohodu lze uzavřít pouze v rámci řízení o dědictví a k její platnosti se vyžaduje schválení soudem, u kterého se řízení o dědictví vede. Podle § 471 odst.1 „soud tuto dohodu schválí, neodporuje-li zákonu nebo dobrým mravům“, podle § 175p OSŘ schválí soud tuto dohodu, „jestliže neodporuje zákonu“. Občanský zákoník a OSŘ se tedy zdánlivě v požadavcích pro schválení dohody soudem neshodují. Ustanovení § 471 odst. 1 OZ oproti OSŘ podmiňuje schválení dohody tím, že tato není v rozporu s dobrými mravy. Podle § 3 OZ „nesmí být výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů v rozporu s dobrými mravy“. Dobré mravy je třeba chápat jako obecný korektiv výkonu práv a povinností plynoucích z občanskoprávních vztahů a soud musí podle OZ soulad dohody s dobrými mravy posoudit, i když OSŘ toto posouzení explicitně neukládá. Jelikož se jedná o dohodu, může dojít i k uspořádání odchýlnému od závěti nebo ustanovení zákona v případě zákonné dědické posloupnosti. Dohoda působí s účinky ex nunc, což působí nejistotu v období od smrti zůstavitele do jejího potvrzení soudem. Dohoda se musí týkat veškerého majetku, který do dědictví spadá. Pokud by k dohodě dědiců nedošlo, potvrdí soud nabytí dědictví podle dědických podílů (§ 484 OZ). Vznik podílového spoluvlastnictví dědiců je tedy nejen možný, ale v tomto případě k němu dojde přímo ze zákona.

Kapitola VI.

Princip familiarizace a princip individualizace, zásada autonomie vůle v dědickém právu

• Princip familiarizace a princip individualizace

Objektivní dědické právo tak, jej známe dnes nebylo v historickém vývoji samozřejmostí. Nejprve se musela prosadit myšlenka, že hodnoty přesahující fyzickou existenci člověka mají zůstat zachovány. Existují taková práva či povinnosti, jejichž předmětem jsou hodnoty svou existencí nezávislé na určitém oprávněném nebo zavázaném subjektu. Sem patří téměř beze zbytku práva a povinnosti majetkového charakteru, majetek totiž vykazuje stálost přesahující existenci svého nositele. Přetrvání hodnot i po smrti svého nositele je základním postulátem pro samou existenci dědického práva. Dále bylo třeba vyřešit otázku, zda zanechaný majetek by měl připadnout určitému společenství nebo celku, jehož byl zemřelý členem (rodině, obci, státu) - **kolektivistické pojetí dědického práva** - nebo zda se má nositelem přetrvávajících práv a povinností zemřelého stát jedinec, kterému svědčí některý z důvodů dědění - **individualistické pojetí dědického práva**.

Děděním přecházejí na dědice majetková práva a povinnosti zůstavitele, která smrtí svého nositele vzhledem k jejich osobní povaze nezanikají ani nepřecházejí podle zvláštní právní úpravy jinak než děděním. Dědicem, tedy tím na koho přejdou práva a povinnosti zemřelé osoby podle ustanovení občanského zákoníku o dědickém nástupnictví, může být podle platné právní úpravy fyzická i právnická osoba, svědčí-li jí důvod dědění, které zákon připouští. S tím souvisí otázka, zda a do jaké míry může žijící svou vůlí prosadit, kdo konkrétně se má po jeho smrti ujmout majetku, který po něm zůstane. Již v římském právu stejně jako v dnes platné právní úpravě se dostává do popředí *zásada individualizace*¹⁾, která vychází z principu přechodu hodnot na jednotlivce a zároveň ji lze popsat jako princip respektující plně autonomii pořizovatelovy vůle. Nazývá se rovněž *zásada osobní autonomie*, testovací volnosti. Podle zásady individualizace případně zůstavitelův majetek tomu, koho zůstavitel sám za svého dědice povolá, a to bez ohledu na příbuzenské či jiné podobné vztahy mezi zůstavitelem a povolanou osobou. Právní úkon zůstavitele, kterým je dědic k dědictví povolán, závěť, má v případě, že ji zůstavitel

1) Mikeš, J.: *Dědictví a právo (Právní poradce pro každého)*, Praha, Informatorium, 1993, str. 34

zanechal, přednost před posloupností intestátní, tedy zákonnou. Zásada autonomie vůle byla historicky po úpadku římského práva potlačena ve prospěch zásady familiarizace. Právní řády vycházely historicky (s výjimkou práva římského - srov. viz výše) ze zásady, že postavení někoho jako dědice se vytváří již narozením ve vztahu k rodičům, prarodičům, sourozencům atd., vyplývá tedy z pokrevního nebo obdobného příbuzenského svazku, aniž by na tom bylo možno z vůle některé osoby z tohoto seskupení cokoli měnit. Tento princip je odrazem kolektivistického pojetí dědického práva a nazývá se *zásada familiarizace* neboli **rodinného dědického nástupnictví**. Podle této by měl zanechaný majetek připadnout těm, kdo jsou se zůstavitelem pokrevně spřízněni. Při důsledném uplatnění této zásady by byla vyloučena možnost pořízení pro případ smrti a nástupcem zemřelého by se mohl stát jen ten, koho zákon označuje za dědice. Dědicem by pak v souladu s požadavkem existence rodinného poměru mezi zemřelým a dědicem byli pouze jeho rodinní příslušníci. Zásada familiarizace se projevovala ve středověku, kdy se majetkové poměry po smrti člověka určovaly v rámci nedílu (viz výše). Její výraz nalezneme i v dnešní právní úpravě, a to v ustanoveních upravujících posloupnost intestátní neboli zákonnou dědickou posloupnost a v omezení zůstavitelovy vůle právy neopomenutelných dědiců.

V případě, že dědictví nenabude žádný dědic, připadne toto státu. Stát může být dědicem ze závěti. Případně-li státu dědictví proto, že jej nenabyl žádný dědic, není stát dědicem. I zde lze spatřovat projev kolektivistického pojetí dědického práva. Dědictví zde totiž připadne určité pospolitosti, jíž byl zůstavitel členem.

Je třeba dodat, že zákon nejen, že pamatuje, aby se určitému okruhu osob dostalo majetkového prospěchu ze zůstavitelova majetku, ale naopak pamatuje i na případ, kdy se osobě, která by jinak do výše zmíněného okruhu spadala, žádného prospěchu dostat nemá. Jedná se o § 469 OZ, který upravuje relativní dědickou nezpůsobilost a dále § 469a OZ, který upravuje vydědění (viz dále).

Podle zásady osobní autonomie, testovací volnosti, může zůstavitel naložit se svým majetkem na případ smrti zcela libovolně. Zákonná dědická posloupnost by v takovém případě měla jen úlohu subsidiární, tj. pro případ, že by zůstavitel o svém majetku pro případ smrti nepořídil. Připustíme-li, že by měl zůstavitel možnost zcela libovolně rozhodnout o svém majetku, zahrnovala by tato možnost i krajní případy, ve kterých by zůstavitel mohl svůj majetek odkázat cizí osobě například v náhlém rozmaru. Stalo-li by se něco podobného, pak by se tak stalo na úkor osob, které se zůstavitelem pojilo užší pouto, tedy členy jeho rodiny a jiné osoby zůstaviteli blízké, kterým by se z majetku zůstavitele

nemuselo dostat nic. Určit dědicem podle závěti prakticky kohokoliv je zůstavitelovým právem, zákon nicméně chrání některé osoby, tzv. neopomenutelné dědice, před tím, aby byli z dědictví vyloučeni úplně (§ 479 OZ).

Proti úplnému uplatnění individualistickému pojetí dědického práva hovoří i argument, podle kterého se tímto způsobem udržuje sociální nerovnost mezi lidmi, protože by se jednak někomu dostalo zvýhodnění bez ohledu na jeho osobní zásluhy či neúměrně k nim, jednak by se nabytím pozůstalosti jednou osobou zvýšil rozdíl mezi majetkovým postavením dědice a osobami, které dědictví nenabýly. Z tohoto pohledu se jeví jako spravedlivější rozdělit majetek mezi více osob, které se o zanechaný majetek podělí a žádná z nich nebude ztlačena zbytečně před ostatními. O zanechaný majetek se navíc zpravidla nezasloužil zemřelý výlučně sám, jeho základ mohl být položen již za předchozích generací a o jeho vznik a zachování se nejednou mohli zasloužit i ti, kteří byli s nositelem těchto práv a povinností za jeho života úzce spjati. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že ne každý nashromáždí za svůj život přibližně stejné hodnoty. Někdo nashromáždí podstatně více než jiný a to často za cenu osobního odříkání, šetrnosti a skromnosti. Garance toho, že takový člověk bude žít s vědomím, že po smrti bude s hodnotami jím nashromážděnými naloženo, byť i ne výlučně, podle jeho vůle, motivuje lidi ke spořádanému životu, k odmítání nerozumné míry spotřeby a lehkovážného způsobu života v mezním případě i ze dne na den. Nakládat se svým majetkem podle své vůle je lidem přirozené. Uplatnění této zásady v dědickém právu je nevyhnutelné ve společnosti, která zachovává respekt k soukromému vlastnictví a k vůli vlastníka. Ani zásada individualizace tedy nesmí být při úpravě dědického práva opomenuta.

Důležitým faktorem při prosazení se zásady familiarizace v dědickém právu je úloha rodiny ve společnosti. Rodina je základní společenskou jednotkou, jejím úkolem je výchova a výživa dětí. V dnešní společnosti existují i jiné formy výchovy, než je výchova v rodině, rodina je nicméně ve výchově nezastupitelná. Jednotliví příbuzní mohou mít v rámci rodiny různé role a úkoly, někteří členové mohou spíše získávat prostředky k její obživě a jiní se spíše starat o každodenní chod rodiny. K zajištění členů rodiny, kteří prostředky nezískávají, stanoví zákon o rodině vyživovací povinnost. Právní řád pamatuje i na případ, kdy živitel rodiny zemře a pozůstalí členové rodiny tak přijdou o zdroj prostředků, které tento zemřelý za svého života obstarával. Zákon takovým osobám přiznává právo na sirotčí, resp. vdovský důchod, ale tyto prostředky nedosahují často výše příjmů zemřelého. Další prostředky mohou pozůstalí získat z dědictví po zesnulém.

Je třeba si uvědomit, že potomci zůstavitele mohou pro svůj věk nebo z jiných důvodů být v okamžiku zůstavitelovy smrti neschopní opatřit si prostředky pro svou výživu, přípravu na povolání a životní potřeby obecně zcela nebo třeba jen zčásti vlastním přičiněním. Zákon proto těmto osobám poskytuje (v případě, že zůstavitel nějaký majetek zanechal) určitou životní jistotu. V případě, že by zůstavitel odkázal závětí svůj majetek dědici, který není jeho potomkem, ačkoli potomky zanechal, stanoví občanský zákoník v § 479, že část dědictví se potomkům musí dostat a to i kdyby v závěti zůstavitel ustanovil jinak. Ustanovení § 497 zní: *„Nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jedna polovina jejich dědického podílu ze zákona. Pokud závěť tomu odporuje, je v této části neplatná, nedošlo-li k vydědění uvedených potomků.“*. Potomci zůstavitele jsou tak zvanými *neopomenutelnými* nebo též *nepominutelnými dědici* (heredes necessarii) a jako takoví jsou zákonem zvlášť chráněni. Neopomenutelného dědice nelze bezdůvodně zkrátit na jeho právech^{*)}. Jiné osoby než potomci zůstavitele mezi neopomenutelné dědice zařazeny nejsou. Právní úprava sice možnost zůstavitele o svém majetku pořádit nevyklučuje, ale zároveň chrání neopomenutelné dědice tím, že za neplatnou prohlašuje tu část závěti, která by tomuto zákonnému požadavku odporovala. Ustanovení § 479 je koncipováno jako omezení zůstavitelovy vůle, vztahuje se totiž k závěti. Tím, že zákon neprohlašuje za neplatnou závěť celou, ale pouze její zákonu odporující část, bere se ohled na vůli zůstavitele v závěti jinak vyjádřenou. Neplatnost závěti (resp. zde její části) je neplatností relativní podle § 40a OZ, opomenutý neopomenutelný dědic tedy musí tuto neplatnost namítnout.

Česká právní úprava spočívá (podobně jako rakouská, německá a další) na kompromisu obou výše zmíněných principů. Při určení dědice je na první místo postavena zůstavitelova vůle. Zásada familiarizace vystupuje výrazně do popředí v úpravě zákonné dědické posloupnosti, o níž bude pojednáno níže. Autonomie vůle subjektů právních vztahů se uplatní kromě závěti ještě v případě vydědění a přijetí, resp. odmítnutí dědictví dědicem. Vůle subjektů se obecně v dědickém právu může projevit ještě tehdy, jsou-li právní úpravou využity ještě další instituty. Těmi jsou dědická a

^{*)} Zde je důležité slovo „bezdůvodně“. Ani neopomenutelný dědic totiž nedědí ze zákonem stanovených důvodů (viz vydědění, dědická nezpůsobilost).

renunciační smlouva a darování pro případ smrti. I o těchto bude ještě pojednáno, současná právní úprava tyto instituty nezná.

• Dědická způsobilost a nezpůsobilost

Jak již bylo výše naznačeno, obsahuje právní úprava i případy, ve kterých ani neopomenutelný dědic nedědí. Jde o vydědění a o případ *dědické nezpůsobilosti*. Předpokladem dědění je existence způsobilého dědice. Požadavek, aby se dědictví dostalo způsobilému dědici je dvojího druhu. Jedná se o absolutní způsobilost vstoupit namísto zůstavitele do zanechaných práv a povinností a relativní způsobilost zaměřenou na to, je-li k dědění povolána osoba hodna stát se nástupcem zůstavitele.

Německý BGB používá výraz Erbunwürdigkeit, který by se dal doslova přeložit jako "nehodnost stát se dědicem nebo nehodnost být dědicem". Stejně tak ABGB říká, že „kdo se proti zůstaviteli dopustil zločinu, jest dědického práva nehoden...“. Pojmenování „dědická nehodnost“ by lépe vystihovalo podstatu ustanovení § 469 OZ, které o relativní dědické nezpůsobilosti pojednává.

Tzv. *absolutní dědická způsobilost* spočívá na objektivních okolnostech. Je nutné (s přihlédnutím k tomu, že dědictví se nabývá již v okamžiku zůstavitelovy smrti), aby ten, komu svědčí důvod dědění v tomto okamžiku (v okamžiku delace) skutečně existoval. Absolutní dědická způsobilost se kryje s právní subjektivitou, na způsobilosti k právním úkonům nezáleží. Způsobilost k právům a povinnostem má každá fyzická i právnická osoba i počaté dítě (nasciturus), narodí-li se živé (§ 7 odst. 1 OZ). Dědicem se tedy nemůže stát ten, kdo se okamžiku smrti zůstavitele nedožil (tzv. předemřel). Podmínka existence způsobilého dědice v době nápadu dědictví platí i pro případného tzv. náhradního dědice (viz níže).

Co se týče relativní dědické nezpůsobilosti, platí, že se u ní uplatňují subjektivní aspekty. Je to subjektivní prvek ze strany případného dědice ve vztahu k zůstaviteli. Nezpůsobilou se stane osoba, které svědčí důvod dědění, v důsledku chování, kterého se dopustila. Jedná se zde o porušení určitého mravního poměru zůstavitele k dědici, jehož projevem je úmyslné jednání osoby přicházející v úvahu jako dědic proti integritě osoby a majetku zůstavitele i některých osob zůstaviteli blízkých. Jde zde o takové poklesky osoby povolané k dědění, pro které by bylo nespravedlivé a v rozporu s obecnou morálkou, aby se jí cokoli z dědictví mělo dostat. Takový morální poměr nepřichází v úvahu u právnické osoby, nezpůsobilým dědicem ve smyslu § 469 OZ může být jen osoba fyzická. Dědická nezpůsobilost se neomezuje jen na zůstavitelovy potomky, ale postihuje všechny osoby, které přicházejí v úvahu jako dědici jak ze zákona, tak ze závěti. Nezpůsobilý dědic je

vyloučen z dědického nástupnictví. Jeho podíl, který by mu připadl ze zákona, připadá jeho potomkům a podíl, který by nabyl ze závěti zákonným dědicům. Dědická nezpůsobilost nastává ex lege jako následek počinání dědice uvedeného v § 469 OZ. Není tedy třeba projevu vůle zůstavitele jako při vydědění.

K dědické nezpůsobilosti se přihlíží z úřední povinnosti jak v řízení o dědictví, tak v případném sporu před soudem, jakmile vyjdou najevo skutečnosti zakládající dědickou nezpůsobilost. Zákon říká, že „*nedědí, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům a nebo zavrženíhodného jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy*“. Jde o taxativní výčet. Je-li tímto důvodem trestný čin, nehraje roli, zda jeho pachatel byl nebo mohl být trestně stíhán nebo odsouzen (podle judikatury výslovně z důvodů amnestie nebo promlčení trestního stíhání). Nebyla-li tato otázka řešena v trestním řízení, posoudí ji soud pro účely dědického řízení sám jako předběžnou otázku. Z dikce § 469 OZ vyplývá, že se může jednat jen o trestný čin úmyslný. Z povahy tohoto důvodu dále vyplývá, že se týká jen trestného činu, který byl spáchán za života zůstavitele. Objektem útoku nemusí být jen zůstavitel, ale i osoby v § 469 OZ vyjmenované. Jde o taxativní výčet, který nemůže být rozšiřován.

Druhý důvod představuje zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele. Pod pojem poslední vůle, který právní úprava obsahuje jen na tomto místě, lze zařadit nejen závěť, ale i listinu o vydědění a dále listiny obsahující projevy vůle o zrušení závěti či vydědění. Spadají sem i případy, v nichž dědic zabránil zůstaviteli závěť zřídit nebo již zřízenou závěť odvolat, učinit projev o vydědění či listinu o vydědění zrušit a dále pokud přinutil zůstavitele učinit poslední pořízení určitého obsahu nebo vykonával na zůstavitele jiný fyzický či psychický nátlak. Jde i o případy, ve kterých dědic závěť zfalšuje, popř. existenci závěti potlačí např. tím, že ji zatají.

Dědická nezpůsobilost pomine, jestliže zůstavitel dědici čin, v jehož důsledku se stal nezpůsobilým, odpustí.

Nedědí-li dědickou nezpůsobilostí postižený dědic, nastoupí na jeho místo závětí povolany náhradní dědic a není-li ho, podíl se uvolní pro dědění ze zákona.

• Vydědění

Testament (resp. jeho část) je neplatný z důvodu nerespektování práv neopomenutelných dědiců (viz výše) pouze v případě, že nedošlo k vydědění neopomenutelného dědice. Vydědění je formální právní úkon zůstavitele, kterým zbavuje svého potomka práva na dědictví ze zákonem stanovených důvodů. Možnost vydědit

potomka je, vedle pořízení závěti, jedinou eventualitou, která může zůstavitel vyloučit uplatnění ustanovení o zákonné dědické posloupnosti. Právní úprava vydědění je protipólem ochrany neopomenutelných dědiců, která do značné míry omezuje pořizovací volnost zůstavitele, který zanechává potomky. U ostatních dědiců by byl tento institut nadbytečný, protože postačí sepsat závěť, ve které budou ostatní dědici jednoduše vynecháni. Vydědění je velice citelný zásah do práv dědice, a proto jsou pro jeho formu stanovena přísná pravidla, dokonce přísnější než pro závěť. Je to cesta, jak zabránit neopomenutelnému dědici, aby dědil ze zákona a vzhledem k závažnosti tohoto opatření zákon požaduje, aby k vydědění došlo v určité formě a navíc aby bylo řádně odůvodněno. Náš právní řád nepřipouští tzv. negativní závěť, tedy takovou, ve které by pořizovatel výslovným projevem poslední vůle vyloučil dědické nástupnictví určité osoby patřící do okruhu dědiců ze zákona nebo dědiců povolaných k dědění v dřívější závěti. Vyloučení dědice by v druhém případě mohl docílit pořízením nové závěti, kterou se ze zákona starší závěť zrušuje. Byl-li by takový dědic současně dědicem ze zákona, jeho právo zákonného dědice by zůstalo nedotčeno. Zůstavitel může vydědit potomka formou notářského zápisu nebo v listině o vydědění. O náležitostech listiny o vydědění se přiměřeně uplatní předpisy o náležitostech závěti a navíc v ní musí být uveden důvod vydědění. Platí také, že vydědění nelze provést společným úkonem, ale že zůstavitel musí provést vydědění potomka pouze sám za sebe. Vydědit potomka lze jen ze zákonem uznaného důvodu, přičemž důvod vydědění musí být v listině o vydědění uveden. Zákon v § 469a odst. 1 vyjmenovává tyto důvody vydědění:

- potomek v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo jiných závažných případech
- potomek o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl
- potomek byl odsouzen pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku nebo potomek vede trvale nezřízený život.

Vydědění se může týkat nejen celého dědického podílu, ale i jen jeho části, takže dědic nemusí být svých práv zcela zbaven.

Vydědění může postihnout pouze konkrétního dědice. Na jím uvolněné místo nastupují v rozsahu jeho povinného podílu jeho potomci (princip reprezentace - viz níže). Zemře-li například vyděděný potomek před zůstavitelem nebo současně s ním, jeho potomci po zůstaviteli v rámci intestátní dědické posloupnosti dědí, protože vydědění

směřuje právě jen vůči jednomu dědici - vyděděnému potomkovi. Toto je následek uvolnění dědického podílu vyděděné osoby v důsledku vydědění. Zůstavitel však může takový průběh věcí vyloučit tím, že důsledky vydědění vztáhne i na potomky vyděděného. To musí ale výslovně v listině o vydědění stanovit (§ 469a odst. 2 OZ). Pokud zůstavitel změni názor, může vydědění zrušit.

• Odmítnutí, popř. přijetí dědictví

Možnost dědice dědictví odmítnout, je reflexí zákona na zásadu autonomie vůle v soukromém právu. Dědic se stává právním nástupcem zůstavitele k okamžiku jeho smrti, tolik zákon. Je však třeba si uvědomit, že kategorické trvání na tom, aby se určitá osoba ujala majetku zůstavitele, nemusí být vždy spravedlivé. Dědictví může být předloženo nebo může být tvořeno věcmi, o které dědic nemusí mít vůbec žádný zájem. Dědicem se může stát i osoba, která byla za svého života zůstaviteli natolik odcizena, že nemá zájem jakkoli se na poměrech vzniklých zůstavitelovou smrtí podílet. S výše uvedenou výměnou nositelů práv a povinností vyplývajících z § 460 OZ to ještě nemusí být tak jisté. Povoláného dědice nelze vmanipulovat do postavení, do kterého se nechce dostat. Nelze mu upřít právo projevit i při této příležitosti svou vůli a dát najevo, zda o přechod práv a povinností, co se jeho osoby týče, stojí nebo nestojí. Mohl by se tak například stát vlastně sponzorem těch lidí, kteří by se za svého života zadlužili natolik, že by dědictví předložili. V případě, že by bylo věřitelům garantováno, že jim jejich pohledávky po smrti marnotratníka budou uhrazeny dědici, přímo by je to vybízelo takovým lidem poskytovat půjčky, nejlépe s co nejvyšším úrokem. Potenciální věřitel by se vůbec nemusel zabírat tím, zda mu bude jeho pohledávka dlužníkem uhrazena či zda k tomu dlužník svými poměry a svou osobou vůbec dává nějaké předpoklady v případě, že by zde byla osoba, která by jako dědic dluhy posléze byla schopná uhradit. Dědic je ovšem před takovými případy chráněn. Kromě odpovědnosti za dluhy z pozůstalosti pouze do její výše (viz níže) a zákonem upraveného postupu při předložení dědictví představuje významný prvek ochrany právě možnost dědice dědictví odmítnout. Vedle smrti zůstavitele, důvodu dědění svědčícího určité osobě a existence této osoby v době nápadu dědictví záleží přechod zůstavitelova majetku na dědice ještě na svobodném rozhodnutí této osoby, zákon poskytuje dědici možnost dědictví odmítnout. Dá se tedy říci, že dědictví se nabývá smrtí zůstavitele, ale s výhradou, že jej dědic neodmítne. Na rozdíl od ABGB, který byl založen na adičním principu a dědic se podle něj musel aktivně o dědictví ucházet, se podle současné platné právní úpravy aktivita dědice vyžaduje k tomu, aby se dědicem nestal. S jeho pasivitou je spojen ten účinek, že dědictví přijímá.

Aby mělo odmítnutí dědictví požadované účinky, musí splňovat požadované náležitosti, od nichž se nelze odchyliť. Zde se tedy výrazně projevuje jev pro dědické právo charakteristický, kterým je v dědickém právu často uplatňovaný formalismus. Odmítnutí dědictví je jednostranným, výslovným a adresným projevem vůle, který může být určen pouze soudu (notáři) v rámci řízení o dědictví. Povoláný dědic musí být soudem (notářem) o svém dědickém nápadu vyrozuměn a poučen o možnosti dědictví odmítnout a dále o právních následcích odmítnutí či neodmítnutí dědictví. Právní účinky odmítnutí či neodmítnutí má ale i projev o odmítnutí, kterému žádné vyrozumění a poučení nepředcházelo. Podle § 466 OZ nemůže dědic k odmítnutí připojit žádné podmínky či výhrady, rovněž nemůže dědictví odmítnout pouze zčásti. Je-li jedna osoba povolána k dědictví jak ze závěti, tak ze zákona, nemůže dědic odmítnout dědictví jen z jednoho z těchto důvodů a dědictví z druhého důvodu přijmout. Odmítnutí dědictví se tedy může týkat jen celého dědictví, je-li jen jediný dědic nebo dědického podílu jednoho dědice jako celku. Projev vůle o odmítnutí dědictví je neodvolatelný (§ 467 OZ).

K odmítnutí dědictví musí dojít v zákonné lhůtě jednoho měsíce od vyrozumění o dědickém nápadu a poučení o odmítnutí dědictví. Lhůta je hmotněprávní a lze jí z důležitých důvodů prodloužit, požádá-li o její prodloužení povoláný dědic před jejím uplynutím.

Právo dědictví odmítnout není převoditelné. Je ovšem majetkovým právem a jako takové přechází na dědice toho, kdo se sice nápadu dědictví dožil, ale před uplynutím lhůty zemřel, aniž dal najevo, zda dědictví přijímá či odmítá. V takovém případě dochází k tzv. transmisi dědictví a dědic dědice má právo odmítnout dědictví po zůstaviteli, neodmítne-li dědictví po svém bezprostředním právním předchůdci, tedy dědici původního zůstavitele.

Možnost dědictví odmítnout či neodmítnout je ryze osobním právem dědice. Prohlášení o odmítnutí dědictví může dědic učinit především sám. Může jej však učinit i prostřednictvím zástupce vybaveného zvláštní plnou mocí k tomuto úkonu. K odmítnutí dědictví skrze zákonného zástupce dědice nezpůsobilého k právním úkonům je třeba schválení soudem (§ 28 OZ). V případě, že je povoláný dědic v úpadku, může dědictví odmítnout jen se souhlasem správce konkursní podstaty.

Projev vůle o odmítnutí dědictví nelze učinit za života zůstavitele, nelze se tedy dědického práva vzdát pro futuro (viz renunciační smlouva).

Na dědice, který dědictví odmítl se hledí, jako by se dědického nápadu nedožil.

Opakem odmítnutí je přijetí dědictví. Jak již bylo řečeno, vyžaduje se k odmítnutí úkon povolaného dědice. Zákon jej označuje jako „prohlášení“. K tomu judikatura: „Neučiní-li dědic, který byl o svém dědickém právu, o možnosti odmítnout dědictví a o následcích tohoto odmítnutí, ve lhůtě uvedené v § 464 OZ žádné prohlášení, hledí se na něho po marném uplynutí lhůty stejně, jako by prohlásil, že dědictví neodmítá.“^{*)} To je jen jeden z možných způsobů přijetí dědictví. K přijetí dědictví může samozřejmě dojít i výslovným projevem vůle. Občanský zákoník zakotvuje v § 465 ještě třetí možnost. V něm říká, že „dědictví nemůže odmítnout dědic, který dal svým počínáním najevo, že dědictví odmítnout nechce.“ Podle § 35 odst. 1 OZ může být projev vůle učiněn jednáním nebo opomenutím. Projev vůle se může stát výslovně nebo jiným způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl účastník projevit. OZ zde má na mysli faktické chování dědice, které má za následek, že tento dědictví přijímá a vzdává se možnosti jej odmítnout. Z jednání určité osoby se dovozuje, že se považuje za dědice a chce se stát subjektem dědického nástupnictví. Na vůli této osoby (dědice) se usuzuje z toho, jakým způsobem s majetkem z pozůstalosti nakládá. Najedná se o případy, kdy dědic jedná pouze za účelem ochrany zanechaného majetku, např. k odvrácení újmy, která na tomto majetku hrozí vzniknout. Za takové jednání se rovněž nepovažuje, nakládá-li s majetkem zůstavitele dědic, který je zároveň zákonným zástupcem nezletilého dítěte jako dalšího dědice^{**)}. Na vůli osoby být dědicem se usuzuje, pokud osoba např. začne majetek z dědictví rozprodávat, domáhat se úhrady zůstavitelových pohledávek apod., začne-li tedy vystupovat jako zůstavitelův právní nástupce. Dovolal-li se potomek relativní neplatnosti závěti, dal tím najevo, že dědit chce, a proto již nemůže dědictví odmítnout^{***)}. Jde tedy o případ, kdy je z chování dědice zřejmé, že nechce dědictví odmítnout (gestio pro herede).

O dědici neznámém nebo neznámého pobytu pojednává občanský zákoník v § 468. Byl-li takový dědic o svém dědickém právu vyrozuměn veřejnou vyhláškou a v určené lhůtě o sobě nedal vědět, pak se k němu při projednání dědictví nepřihlíží. Opatrovník, který je v tomto případě dědici ustanoven, nemůže prohlášení o odmítnutí či neodmítnutí dědictví učinit.

*) *Městský soud v Praze z 30.8. 1996 sp. zn. Co 241/96, Ad Notam 1/2002*

***) *Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 321/99-171 z 30.11. 1999, Ad Notam 1/2001*

****) *Usnesení Krajského soudu v Brně z 19.12.1996 sp. zn. 18 Co 324/95*

• **Renunciační smlouva^{*)}**

Renunciační smlouva je smlouva o vzdání se dědictví. Současná úprava tento institut nezná, jedná se ale o institut, který se v právních řádech evropských zemí běžně vyskytuje. U nás byla tato smlouva upravena ještě v OZ 1950. Na rozdíl od odmítnutí dědictví má tento projev vůle, jímž se dědic vzdává svého dědického práva, místo již za života zůstavitele. Jedná se o institut - právní úkon, tedy úkon závislý na vůli oprávněného subjektu. Závislost spočívá v tom, že je na vůli subjektu, zda bude úkon učiněn. Jiné projevy autonomie vůle subjektu tak, jak plynou ze zásady smluvní autonomie, tj. výběr spolukontrahenta a určení obsahu smlouvy, jsou v tomto případě determinovány právní úpravou. Stranami renunciační smlouvy jsou zůstavitel a osoba vzdávající se dědictví, tj. presumptivní dědic (srov. § 551 ABGB). Z ABGB bylo možno dovodit, že zřeknutí se dědictví vůči jiné osobě než zůstaviteli (např. presumptivnímu dědici) bylo neplatné.**⁾ Nebylo-li ve smlouvě smlouveno něco jiného, platilo zřeknutí se dědictví i pro potomky zřeknuvší se osoby. Podle OZ 1950 se na toho, kdo se dědictví zřekl i na jeho potomky hledělo, jako by se smrti zůstavitelovy vůbec nedožili. To ale neplatilo o potomcích později přesto zůstavitelem povolaným. Pro úplnost je třeba dodat, že ABGB připouštěl i smluvní vzdání se jen určité věci.

^{*)} *Důvodem systematického zařazení pojednání o renunciační smlouvě do této části práce je, že se jedná o projev vůle subjektů podle ustanovení o dědickém právu. Nejedná se ale o pořízení pro případ smrti, a proto se jeví jako nejvhodnější zařazení do této kapitoly.*

^{**)} *Kučera R.: Dědictví, Praha, Linde, 2001, str. 119*

Kapitola VII.

Přechod majetku na dědice na základě univerzální sukcese, odpovědnost za dluhy zůstavitele

Nabytím dědictví se rozumí úhrnný přechod všech práv a povinností zůstavitele do majetku dědice za předpokladu, že smrtí nezanikají nebo nepřecházejí na další subjekty jinak než podle objektivního práva dědického. Tento přechod se označuje jako univerzální sukcese.

Univerzální sukcese znamená nabytí určitého majetku jako celku. Nabyvatel nebo nabyvatelé tak podle této zásady nabývají všechna práva a všechny povinnosti svého předchůdce. Projevem principu univerzální sukcese je, že po smrti zůstavitele se souhrn jeho majetku, majetkových práv, ale i povinností nerozdělí, nerozpadne, že pozůstalost tvoří jeden celek. Tento nerozlučný celek pak bezprostředně přechází na dědice a ten jako univerzální sukcesor vstupuje do majetkoprávních poměrů svého předchůdce v celé jejich šíři a všech jeho složkách, aniž by o existenci jednotlivých práv nebo povinností musel vědět. Ke změně subjektu práv a povinností zůstavitele dochází, aniž by bylo třeba nějakého úkonu k uskutečnění přechodu každého jednotlivého práva nebo povinnosti. Na rozdíl od **sukcese singulární** je přechod aktiv na dědice doprovázen i přechodem pasiv. O singulární sukcesi by se jednalo, kdyby na právního nástupce zůstavitelova přecházelo pouze určité právo^{*)} z pozůstalosti.

Existence dědictví, tedy majetku, který po zemřelém zůstal je jedním ze základních předpokladů dědického nástupnictví (sukcese). Předmětem pozůstalosti je tedy majetek zemřelého, hodnoty, které jsou penězi ocenitelné a mohou být předmětem prodeje, jakož i práva s peněžitým plněním. Po fyzické osobě, která zemřela bez majetku k dědickému nástupnictví nedochází. Předmětem dědění jsou především věci, movitosti i nemovitosti, ve výlučném vlastnictví nebo podílovém spoluvlastnictví zemřelého. Co se týče rozsahu majetku, který na dědice přejde (resp. rozsahu pozůstalosti), je třeba mít na paměti, že dědické právo je právem majetkovým. Dědění přecházejí na dědice ta majetková práva a

^{*)} *Obecně může při singulární sukcesi na právního nástupce přirozeně přejít i jedna určitá povinnost, nicméně těžko si představit, že by někdo někomu „odkázal“ povinnost. S největší pravděpodobností by dotyčný „zvýhodněný“ takový „prospěch“ odmítl.*

povinnosti zemřelého, která smrtí svého nositele vzhledem k jejich osobní povaze nezanikají ani nepřecházejí podle zvláštní úpravy jinak než děděním.

Jak již bylo výše řečeno, ne všechna práva a povinnosti svého nositele přetrvávají. Práva, která v důsledku smrti svého nositele zaniknou jsou především tzv. osobní (osobnostní) práva a povinnosti vztahující se k hodnotě lidské osobnosti, tj. k její tělesné integritě, osobní svobodě, občanské cti a lidské důstojnosti, projevům osobní povahy, osobnímu soukromí apod. Podle ustanovení § 15 OZ vznikne osobám v tomto ustanovení uvedeným, tj. manželu nebo partnerovi, dětem, a není-li jich, rodičům zemřelého, zvláštní právo osobní povahy, právo uplatňovat právo na ochranu osobnosti zemřelé osoby. Vznik těchto práv u osob podle § 15 nezávisí na tom, zda jsou nebo nejsou povolány k dědictví po zemřelém, popřípadě případně-li jim majetek po něm zanechaný. V důsledku smrti občana dochází také k zániku práv a povinností z rodinněprávních vztahů. Smrtí povinného zaniká povinnost platit výživné (ne však povinnost zaplatit nedoplatky výživného^{*)}), dále zaniká povinnost vyplývající z pracovněprávního vztahu, kromě závazku z odpovědnosti za způsobenou škodu. Na dědice nepřecházejí zůstavitelovy povinnosti jako příkazníka kromě vydání prospěchu, jehož bylo v zájmu příkazce dosaženo. Zaniká i povinnost k vytvoření díla, ne ale povinnost vydat svěřený materiál nebo poskytnutou zálohu. Smrtí jednoho z manželů zaniká manželství (§ 22 odst. 1 ZoR) a v jejím důsledku tedy i společné jmění manželů (§ 149 OZ: „Společné jmění manželů zaniká zánikem manželství.“). Zanikají i práva a povinnosti vyplývající z rodičovství, osvojení aj. Další povinností, která smrtí člověka zanikne je povinnost dlužníka splnit povinnost, „bylo-li jejím obsahem plnění, které mělo dlužníkem provedeno osobně“ (§ 579 odst. 1 OZ).

Existují ale i další práva, která smrtí fyzické osoby nezanikají, ale přecházejí jinak než děděním. Jedná se o nároky na splatné důchodové a sociální dávky jakož i dávky nemocenského pojištění, pojistné plnění, peněžité nároky zaměstnance, přechod nájmu, restituční nárok ve smyslu zákona o půdě a osobnostní autorská práva. Tato práva a tyto nároky přecházejí podle zvláštních zákonů a nejedná se tedy o univerzální dědickou

**) Právo na výživné je právem majetkovým a osobnostním, které zaniká smrtí oprávněného i povinného. Dávky splatné ke dni smrti mohou být předmětem dědictví, neboť jako dluh či pohledávka přecházejí na právní nástupce zemřelého (Usnesení NS ze dne 22.4.2004, sp. zn. 30 Cdo 2128/2003).*

sukcesi.

- **Nároky na splatné důchodové a sociální dávky**

Jedná se o nároky na splatné dávky zvýšení důchodu pro bezmocnost a sociální péče, dávky důchodového pojištění, nemocenského pojištění a dávky státní sociální podpory. Tyto přecházejí podle zákona č.100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, zákona č.54/1956 Sb., o nemocenském pojištění a zákona č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

- **Pojistné plnění**

Jedná se o pojistné plnění z pojištění osob, kde pojistnou událostí je smrt pojištěného podle zákona č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě.

- **Peněžité nároky zaměstnance**

Zákoník práce č. 567/2006 Sb. nepřevzal § 260 odst. 1 zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce. Smrtí zaměstnance nezaniká nárok na náhradu za bolest a za ztížení společenského uplatnění. Přechod peněžitých nároků zaměstnance se řídí podle § 328 zákona č. 567/2006 Sb., zákoník práce. Konkrétně se jedná o mzdová a platová práva z pracovněprávního vztahu do výše odpovídající trojnásobku jeho průměrného měsíčního výdělku. Tyto přecházejí na taxativně vyjmenované osoby a není-li těchto osob, stávají se předmětem dědictví.

- **Přechod nájmu**

Přechod nájmu bytu je upraven v § 706-9 OZ.

- **Restituční nárok ve smyslu zákona č. 229/1991 Sb., zákon o půdě a zákona č. 87/1991 Sb., zákon o mimosoudních rehabilitacích.**

- **Osobnostní autorská práva**

Obecnou úpravu autorského práva nalezneme v zákoně č. 121/2000 Sb., autorský zákon. Ten rozlišuje práva na osobnostní a majetková. Majetková práva jsou předmětem dědění, naproti tomu práva osobnostní jsou nepřevoditelná a smrtí autora zanikají. Dědění tedy nepodléhá. Ochrany výlučně osobnostních práv autora se po jeho smrti mohou domáhat v zákoně vyjmenované osoby, kterými jsou osoby autorovi blízké (§ 116 OZ) a dále právnická osoba sdružující autory nebo příslušný kolektivní správce podle autorského zákona.

- **Odpovědnost za dluhy zůstavitele**

Přechod dluhů na dědice představuje odvrácenou stranu majetkového prospěchu, jehož se dědici ziskem majetku z pozůstalosti dostane. Při dědění totiž nejde jen o

zůstavitelova aktiva, ale i o jeho pasiva. Pozůstalost do sebe zahrnuje taktéž zůstavitelovy závazky kromě takových, které jeho smrtí zanikají nebo přecházejí jinak než děděním. Zákon vychází z toho, že povinnosti svého nositele přetrvávají. Do povinností, které nezanikly smrtí zůstavitele nastupuje pak jeho dědic či dědicové.

Přechod dluhů zemřelého na dědice je důležitou konsekvencí uplatnění přechodu majetku zůstavitele na dědice na základě zásady univerzální sukcese, tedy do všech práv a povinností právního předchůdce. Je projevem toho, že dědické právo chrání nejen celistvost či kontinuitu majetku zemřelého, ale i to, aby smrtí fyzické osoby nebyli na svých právech zkráceni její věřitelé. Dluhy zůstavitele mohou mít velice rozmanitou podobu. Může jít o půjčky, dluhy z titulu bezdůvodného obohacení, pohledávku pozůstalého manžela z vypořádaného majetku v SJM atd. Na dědice tak přecházejí majetkoprávní závazky, dluhy splatné i dosud nesplacené i závazky podmíněné nebo uskutečnitelné v budoucnosti. Jde i o další závazky, které se dovrší teprve v osobě dědice, pokud by vznikly zůstaviteli, kdyby nezemřel. Tak je dědic vázán ofertou učiněnou zůstavitelem, byl-li jí tento před a v době své smrti vázán. Patří sem i vázanost smluvními projevy stran ve smlouvě o převodu nemovitosti, jestliže věcněprávní změna ve vlastnických vztazích závisí na provedení vkladu vlastnického práva nabyvatele do katastru nemovitostí, nebyl-li návrh na vklad podán před zůstavitelovou smrtí. Na dědice přecházejí i závazky ze způsobené škody a bezdůvodného obohacení, i když skutečnosti zakládající tyto povinnosti vyšly najevo až po zůstavitelově smrti.

Přechod dluhů představuje druhou stranu té skutečnosti, že se dědici děděním dostane majetkového prospěchu. Do zůstavitelových práv a povinností vstupuje dědic bez ohledu na to, jsou-li mu tyto v okamžiku nápadu dědictví známy nebo ne, a to již ke dni smrti zůstavitele v souladu s delačním systémem, na kterém objektivní dědické právo spočívá. Východiskem pro určení rozsahu pozůstalosti, k němuž dochází během dědického řízení, je určující skutkový a právní stav, jaký tu byl v době zůstavitelovy smrti. Tento je tedy rozhodný i pro rozhodování soudu v řízení. Nelze se ale domnívat, že by dědice zatěžovaly jen ty dluhy, které byly v řízení protokolárně podchyceny. Na dědice přecházejí i ty dluhy, které nebyly zahrnuty do soupisu majetku a dluhů, který je pořizen během řízení o dědictví.

Stal-li by se zůstavitelův věřitel jeho dědicem, uplatní se ustanovení § 584 OZ o zániku závazku splynutím.

Za uspokojení věřitele nebo věřitelů zůstavitele odpovídá dědic nejen majetkem zděděným, ale jelikož je univerzálním sukcesorem, tak i svým vlastním. Dochází ke splynutí majetku zůstavitele s majetkem dědicovým (confusio bonorum). Oproti zůstaviteli je však zákonem ve svém postavení dlužníka zvýhodněn, protože za závazky, které na něho přešly spolu s dědictvím, není odpovědný neomezeně, resp. do jejich celkové výše. Podle § 470 odst. 1 OZ odpovídá dědic za dluhy zůstavitele, které na něj přešly zůstavitelovou smrtí, do výše ceny nabytého dědictví (pro viribus hereditatis). Je samozřejmě odpovědný za závazky v plné výši, nedosahují-li tyto ceny dědictví. Zákon předpokládá, že přechodem zděděného majetku došlo k jeho splynutí s majetkem dědice. Z majetkové podstaty dědictví je třeba vyloučit ty pohledávky vůči zůstaviteli, jejichž plnění mělo být provedeno osobně (podle ustanovení § 579 odst. 1 OZ). Zde jde o taková plnění, z jejichž povahy vyplývá, že povinný při něm nemůže nahrazen, a to ani za života ani v případě své smrti. Ku prospěchu věřitelů zákon nestanoví, že dědic odpovídá za dluhy zůstavitele majetkem z pozůstalosti, nýbrž říká jen, že odpovídá do výše ceny nabytého dědictví. Ke splnění tedy mohou posloužit i finanční prostředky, věci, práva a jiné majetkové hodnoty z dědicova majetku, která nepocházejí z dědictví. Věřitelé mohou při uplatňování svých pohledávek a jejich vymáhání dát přednost dědicovu snadněji postižitelnému majetku než hodnotám pocházejícím z dědictví (věřitel se může například zaměřit na příjmy dědice).

Případne-li dědictví více dědicům, má každý z nich povinnost uhradit každý z dluhů dědictví tížících podle poměru ceny svého dědického podílu k ceně celého dědictví a do výše této ceny.

Během řízení může nastat situace, kdy dědici souhlasí se zařazením pohledávky do soupisu aktiv a pasiv dědictví. Takový souhlas není uznáním dluhu ve smyslu § 110 odst. 1 OZ.

K modifikaci odpovědnosti dědice za zůstavitelovy dluhy dojde v případě předluženosti dědictví. Právní úprava spočívá na zásadě, že nabytí dědictví nemá dědice proti jeho vůli zatížit odpovědností za závazky, jejichž vznik sám neinicioval. Kromě odmítnutí dědictví (§ 463 an. OZ) mají dědici podle ustanovení § 471 OZ možnost se s věřiteli dohodnout o přenechání majetku z dědictví k úhradě zůstavitelových dluhů, jestliže je dědictví předluženo. Majetek z dědictví v tomto případě nesplyne s majetkem dědice. Dalším případem, kdy dojde k modifikaci odpovědnosti dědice za dluhy zůstavitele je likvidace dědictví. Likvidace dědictví je výjimečným případem skončení dědického řízení a soud ji i bez návrhu nařídí usnesením podle § 175t OSŘ „je-li dědictví předluženo

a nedojde-li k dohodě podle § 175p“, tzn. k výše zmíněné dohodě mezi dědici a věřiteli podle § 471 odst. 1 OZ. Podle ustanovení § 175v odst.4 OSŘ „pravomocným skončením likvidace neuspokojené pohledávky zanikají“. Samotná likvidace se uskuteční prodejem všech zůstavitelových věcí, a to i těch, které by jinak nepodléhaly výkonu rozhodnutí. Po zpeněžení těchto věcí se provede rozvrh výtěžku prodeje. Věci, které se nepodaří prodat připadnou státu.

• **Povinnost nabyvatele dědictví uhradit přiměřené náklady spojené s pohřbem**

Tato povinnost morálního rázu je uložena dědici (více dědicům) nebo státu v případě, že jim připadlo dědictví. Jde o jednu z pohledávek za podstatou dědictví a pro posouzení přiměřenosti nákladů pohřbu jsou určující hodnota pozůstalosti, místní zvyklosti atd. Povinný subjekt musí uhradit ty náklady, které nejsou kryty pohřebním.

Kapitola VIII.

Právní důvody dědění

Podle ustanovení § 460 OZ nabývá sice dědic pozůstalost smrti zůstavitele, nicméně jen tehdy, nastanou-li předpoklady dědění, delační důvody. Jedním z těchto důvodů je i právní důvod dědění. Těmito jsou podle současné právní úpravy závěť v případě posoupnosti testamentární a zákon v případě posoupnosti intestátní. Jiné než tyto důvody dědění zákon neuznává (srov. § 461 OZ). Náš právní řád (stejně jako německý) stanoví numerus clausus právních úkonů pro případ smrti, stejně tak věcný návrh nového občanského zákoníku. Občanský zákoník připouští jediný typ posledního pořízení a tím je závěť. Nejedná se však o jediný možný druh. Podle právní úpravy platné na našem území před 1.1.1951, tedy podle Všeobecného občanského zákoníku rakouského, přicházelo v úvahu nabytí na základě dědické smlouvy (viz níže), kterou naše právo nezná. Dědické smlouvy zná mj. německý BGB, ustanovení o dědické smlouvě jsou obsažena i ve věcném návrhu. Vstoupí-li tento návrh v jeho současné podobě v platnost, bude tak posílena pořizovací svoboda zůstavitele.

a) Právní úkony zůstavitele pro případ smrti

Platná právní úprava dnes dává zůstaviteli možnost pořídit o svém majetku pro případ smrti právním úkonem, a to závětí popř. listinou o vydědění. Zákon vychází ze zásady osobní autonomie, dává zůstaviteli možnost se rozhodnout, zda a jak se svým majetkem pro případ smrti pořídí.

1. Závěť (poslední pořízení, poslední vůle, testament)

• Obecně o závěti

Jak již bylo výše řečeno, zná naše právní úprava jen jeden druh pořízení mortis causa, a to testament. Podle čl.11 odst.1 Listiny základních práv a svobod má každý právo vlastnit majetek, jehož dědění se zaručuje. K této svobodě tedy patří nejen možnost nakládání s předmětem individuálního vlastnictví inter vivos, ale i mortis causa. Určení dědice závětí je věcí svobodné úvahy a projevu vůle zůstavitele (**zásada testamentární volnosti**). Z principu pořizovací volnosti, která může být omezena jen zákonem, vyplývá, že nemůže být zúžena nebo vyloučena smlouvou, např. o tom, že někdo nepořídí o svém majetku buď vůbec nebo jen v určitém směru. Nelze se ani platně zavázat, že závěť bude mít smluvený obsah nebo že bude či nebude za určitých podmínek zrušena*¹). Možnost

¹) Mikeš J.: *Dědictví a právo (právní poradce pro každého)*, Praha, Informatorium, 1993, str. 49

takových omezení by zákon musel výslovně připustit, což v současné době nečiní.

Pořízení na případ smrti je projevem vůle zůstavitele, který sice musí splňovat předpoklady platnosti z doby svého vzniku, nicméně po obsahové stránce bude působit až po smrti zůstavitele, což dobře vystihuje označení „poslední vůle“. Právo nakládat s majetkem tak přesahuje meze lidské existence. Možnost pořídit o svém majetku na případ smrti, vychází z individualistického pojetí dědického práva. Kdo se má stát dědicem, záleží na zůstaviteli. Ten může určit za svého dědice kohokoli. K tomu, aby dědili zákonní dědici projevu vůle vůbec třeba není. Má-li být podle zůstavitelovy vůle dědicem osoba, která nespadá do okruhu tzv. intestátních dědiců, chce-li zůstavitel určit dědické podíly jinak, než je určuje zákon nebo nemá zákonné dědice a nechce svůj majetek přenechat státu, nabízí se zůstaviteli možnost tak učinit testamentem. Toto dědické nástupnictví bude mít, učiní-li zůstavitel svůj projev zákonem požadovaným způsobem, přednost před nástupnictvím na základě zákona (při respektování práv neopomenutelných dědiců). Ze systematického uspořádání části sedmé OZ by se ovšem dalo usuzovat na přednost dědění ze zákona. Úprava dědění ze závěti je totiž zařazena v hlavě třetí OZ až za úpravou dědění ze zákona (hlava druhá). Občanský zákoník však přednost dědění ze zákona explicitně vylučuje v ustanovení § 461 odst. 2, podle kterého nabývají dědictví dědici ze zákona v případě, že dědictví nenabude dědic ze závěti či se ze závěti nabude jen část dědictví. Pokud bychom přednost dědění ze zákona připustili, stala by se ustanovení o dědění ze závěti zbytečnými. Fakt, že dědění ze závěti má před děděním ze zákona přednost, je důvodem, že ve věcném návrhu nového občanského zákoníku je dědění ze závěti (resp. úprava pořízení pro případ smrti včetně dědické smlouvy) systematicky zařazeno před dědění ze zákona.

V pořízení pro případ smrti o dispozici s majetkem pro případ, že pořizovatel zemře. Z povahy tohoto institutu je zřejmé, že přichází v úvahu jen u fyzické osoby. U právnické osoby smrt nepřichází v úvahu a přechod majetku se ustanoveními o dědickém právu neřídí.

Závěť je formální, jednostranný, neadresný, kdykoli odvolatelný projev vůle o tom, komu má v případě pořizovatelovy smrti zanechaný majetek připadnout. Možnost pořídit o majetku pro případ smrti závětí je projevem uplatnění zásady **autonomie vůle** v dědickém právu. Vůle zůstavitele vyjádřená závětí má přednost před dědickou posloupností zákonnou.

Podle ustanovení § 476 odst.1 OZ může závěť pořádit toliko zůstavitel, závěť je tedy právním úkonem ryze osobním. Zastoupení pořizovatele zástupcem ze zákona nebo na základě plné moci nepřichází v úvahu. Rodiče tak nemohou platně pořádit o majetku svého nezletilého dítěte, opatrovník nemůže nahradit projev poslední vůle osoby nezpůsobilé k právním úkonům. Pořizovatel rovněž nemůže své oprávnění určit dědici přenést na někoho jiného, kdo by určil osobu dědice. Aby mohl platně pro případ smrti pořádit, musí mít zůstavitel plnou způsobilost k právním úkonům. Podle obecných předpisů občanského práva je způsobilý ten, kdo dosáhl věku osmnácti let, dále osoba starší šestnácti let, která uzavřela manželství se souhlasem soudu a podle zvláštního ustanovení § 476d odst. 2 OZ může formou notářského zápisu (jen touto formou) projevit poslední vůli i nezletilec, který dovršil patnáctý rok věku. Z ryze osobní povahy závěti plyne, že osoba, která plnou způsobilost k právním úkonům nemá, nemůže platně pro případ smrti pořádit. Zůstavitel může pořádit jen sám za sebe. Ustanovení § 476 odst. 3 OZ stanoví, že „společná závěť více zůstavitelů je neplatná“. Náš právní řád se tak odlišuje od právních řádů německého a rakouského a na rozdíl od nich neumožňuje tzv. vzájemné závěti (podle německého občanského zákoníku /BGB/ „společný testament“ - „Gemeinschaftliches Testament“). Ve společné závěti se zůstavitelé ustanovují navzájem za dědice. Ten, který pak druhého zůstavitele přežije se stává jeho dědicem. Předpokladem platnosti společného testamentu podle německého BGB je mj. i to, že jím smějí pořádit toliko manželé (viz níže).

K platnosti závěti musí být dodrženy nejen náležitosti vyžadované zvláště pro tento právní úkon, ale i pro právní úkony obecně. Jde zejména o to, aby při zřízení závěti, které je nejvýznamnějším projevem zásady autonomie vůle v dědickém právu, došla svého uplatnění svobodná vůle pořizovatele. Podle § 37 odst. 1 OZ musí být právní úkon učiněn svobodně a vážně, určitě a srozumitelně. O svobodný projev vůle nejde, byl-li vynucen násilím nebo bezprávnou výhrůžkou. Dále musí být dodržen požadavek vážnosti vůle. Za vážný lze považovat takový úkon, směřuje-li vůle jednatelova skutečně k jeho uskutečnění. Na neplatnost závěti by se dalo usuzovat i pro omyl. Tento omyl by ovšem musel být ze závěti patrný *) nebo jinak zcela nepochybně prokazatelný.

*) Mikeš J.: *Dědictví a právo (právní poradce pro každého)*, Praha, Informatorium, 1993, str. 58

• Forma závěti

Dalšími náležitostmi závěti, které musí být dodrženy jsou formální náležitosti, které jsou v občanském zákoníku stanoveny zvlášť pro závěť. Zákoník vychází obecně ze zásady, že k platnosti právních úkonů se žádná zvláštní forma nevyžaduje, není-li stanoveno jinak. Zvláštní povaha závěti jakožto právního úkonu, ze kterého plynou právní účinky až po smrti pořizovatele, si vynutila, že právní úprava klade pro její zřizování požadavek přísné formálnosti. Již v římském právu (a ve středověku například v právu městském) byla úprava formálních náležitostí pořízení pro případ smrti dosti detailní a nejinak je tomu dnes. Detailnost úpravy ale není vzhledem k jejímu smyslu nijak překvapující. Smyslem těchto ustanovení je zejména to, aby po smrti zůstavitele nedocházelo při zjišťování a vypořádání právních vztahů a přechodu práv a povinností podle ustanovení dědického práva, k průtahům ohledně toho, zda byla zůstavitelem vyjádřena jeho poslední vůle (srov. např. ustanovení o formě a neplatnosti závěti, tato jsou kogentní) a co je jejím obsahem (např. ustanovení o nepřipustnosti podmínek v závěti) a dále například, zda došlo či nedošlo k vydědění. Jde tedy o to, aby se předešlo nesnázím při zjišťování skutečné vůle pořizovatele. Předpokladem pro učinění právního úkonu, který je vázán nemalými požadavky na formu úkonu, tak jako závěť, je zpravidla jasná vůle toho, kdo jej činí a pevný úmysl takový úkon učinit. Lze předpokládat, že zanechal-li zůstavitel závěť, která splňuje všechny stanovené požadavky na její náležitosti, byl si svým rozhodnutím absolutně jist, a proto nelze o jeho vůli pochybovat. Ustanovení občanského zákoníku kladoucí formální požadavky na právní úkony tak významně zvyšují pravděpodobnost, že ve formálně bezvadné závěti je vyjádřena skutečná vůle pořizovatele. Ustanovení OZ vztahující se k formálním náležitostem závěti jsou donucovací povahy a jejich nedodržení má za následek neplatnost závěti, a to i v případě, že by o záměru zůstavitele nebylo nebo ani nemohlo být žádných pochybností. Je zcela na zůstaviteli, aby zvolil jednu z forem závěti, kterou zákon připouští, ledaže by šlo o nezletilce, který dovršil patnáctý rok věku (§ 476d odst. 2, viz výše). Testament může být sepsán vlastní rukou pořizovatele včetně jeho vlastnoručního podpisu a uvedení data sepsání závěti (testament holografní), jinak než vlastní rukou zůstavitele (testament allografní) nebo ve formě notářského zápisu. Notářského zápisu je třeba vždy, je-li závěť zřizována nadace. Pro závěť allografní a pro případ, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, stanoví OZ dále nezbytnost přibrání svědků k pořízení závěti a stanoví i, kdo v těchto případech svědkem být nemůže.

• Obsah závěti

Po obsahové stránce musí být ze závěti zejména patrné, koho pořizovatel ustanovuje svým dědicem. Závěť je právním úkonem kauzálním a její kauzou je právě ustanovení určité osoby dědicem. Tento požadavek, který je vyjádřen v § 477 odst. 1 OZ, je požadavkem základním. Jen takový právní úkon zůstavitele, kterým je určen dědic, je závětí. Je lhostejno, jak zůstavitel sestaví text stylisticky ^{*)}. Platí ale, že projev vůle musí být učiněn určitě a srozumitelně.

Dále je stanoveno, že zůstavitel určí dědicům jejich podíly a neučiní-li tak, platí, že jejich podíly jsou stejné. Zůstavitel může ale podíl dědice určit nejen přímo určením výše podílu, ale i určením věci, která má dědici připadnout. Osoba, které připadne podle závěti z dědictví určitá věc, je v kontextu české právní úpravy považována za dědice, což je odlišnost oproti úpravě obsažené v ABGB, ale i například úpravě německé, ve kterých je taková osoba není považována za dědice, nýbrž za odkazovníka a nepodílí se na odpovědnosti za zůstavitelovy dluhy.

Pro případ, že by dědic v závěti určený z jakéhokoliv důvodu dědictví nenabyl, může zůstavitel určit v závěti osobu, která v tomto případě nabude dědictví, jeho část nebo určitou věc za dědice určeného na prvním místě. Hovoříme o **ustanovení náhradního dědice** (tzv. vulgární substituce). V případě, že původně určený dědic dědictví nabude, pozbývá toto náhradnictví význam a substitutovi nadále z vulgární substituce neplynou žádná práva na rozdíl od substituce fideikomisární. Institut **fideikomisární substituce** neboli **náhradnictví svěřeneckého** zmizel z naší právní úpravy spolu s účinností dnešního občanského zákoníku. K fideikomisární substituci může dojít například při pořízení ve formě společného testamentu. V něm podle německého práva pořizují v jedné listině manželé tak, že se navzájem povolávají za univerzální dědice. Mohou tuto závěť doplnit i o ustanovení dědice tomu z manželů, který svého manžela přežije. Přeživší manžel je pak po smrti prvního z manželů v postavení tzv. předního dědice (něm. „Vorerbe“), který je zákonem omezen v dispozicích s nabytým dědictvím ve prospěch v závěti určeného náhradního dědice, tzv. poddědice (něm. „Nacherbe“). To je právě případ svěřeneckého

^{*)} Doporučuje se ovšem vyhnout se slovu „daruji“. Mohlo by to vyvolávat pochybnosti o tom, zda úmyslem pisatele nebylo určitý majetek darovat, neboť darování pro případ smrti je nepřípustné (§ 628 odst. 3 OZ; Mikeš J.: Dědictví a právo (právní poradce pro každého), Praha, Informatorium, 1993, str. 65)

náhradnictví. Zůstavitelé v tomto případě společně ustanoví v závěti dědice a zároveň ustanoví, že za určité podmínky (tou je zpravidla smrt předního dědice, ale může jí být i například dosažení zletilosti poddědice) případně dědictví tímto dědicem nabyté případně dědictví nabyté tímto dědicem dědicovi náhradnímu. Jde tedy o ustanovení více postupných dědiců téže pozůstalosti, resp. téhož zůstavitele^{*)}. Dožije-li se poddědic smrti předního dědice, nabude pozůstalosti na základě závěti zůstavitele jako jeho dědic, nikoli jako dědic předního dědice. Svěřenecké náhradnictví tedy znamená ustanovení více postupných dědiců, a to tak, že přední dědic je ustanoven bezpodmínečně, ale s omezením, kdežto poddědic je ustanoven s podmínkou, ale bez omezení. Možnost poříditi takto pro případ smrti (tedy ustanovit předního dědice a poddědice) by bylo posílením zásady autonomie vůle v našem právním řádu. Zůstavitel by tak měl možnost poříditi o svém majetku výraznějším způsobem, než mu současná úprava dává. Větší zohlednění a význam vůle zůstavitele při posledním pořízení by posílilo funkci dědického práva v té oblasti, ve které dědické právo působí k pozitivnímu nakládání občanů s jejich majetkem. Pro úplnost je třeba dodat, že přední dědic je ve prospěch poddědice omezen v dispozici s majetkem z pozůstalosti. Podle ABGB měl přední dědic postavení poživatele.

Zavedení fideikomisární substituce by bylo velmi vhodné například v případě, kdy spoludědici souhlasí s tím, aby jeden z nich převzal nemovitost, ale pod podmínkou, že ji nesmí za svého života zcizit. Typicky spoludědicové, z nichž jeden žil se zůstavitelem ve společné domácnosti a druhý má v době zůstavitelovy smrti bydlení již zajištěné. Chybějící svěřenecké náhradnictví se nahrazuje tím, že se dědic, který nemovitost převezme, zavazuje ostatním spoludědicům, že jim podmíněně vyplatí hodnotu nemovitosti v případě jejího zcizení, eventuálně zřízením věcného břemena k nemovitosti ve prospěch spoludědiců, aby tito mohli nemovitost alespoň užívat. Přitom by stačilo, aby zůstavitel na toto pomyslel ve své závěti. Fideikomisární substituce je dnes nepřipustná, což plyne z § 859 odst. 2 OZ a bylo potvrzeno i judikaturou ^{**)}.

Zůstavitel má i další možnosti, jak prosadit v závěti svou vůli ohledně zanechaného majetku, než jen určení osoby dědice. O dědické nástupnictví je v podstatě postaráno zákonem, ale to naznamená, že by zůstaviteli měla být upřena možnost prosadit v tomto

**) Jedná se o možnost obecnou. Svěřenecké náhradnictví není vázáno na podmínku, že takto pořídí manželé.*

****) Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 139/94 - 156 ze dne 30.11.1994*

ohledu svoji vůli. Zůstavitel může např. určit za dědice osoby, které by podle zákona byly jeho zákonnými dědici, ale určit jim jiné podíly, než by jim dle zákona připadly nebo může určit, že některým dědicům připadnou konkrétní předměty patřící do pozůstalosti. Závěti může zůstavitel dále zřídit nadaci nebo zatížit nabývanou nemovitost věcným břemenem. Dále může dát příkaz, aby se dědici na dědický podíl započítalo, co za od zůstavitele za jeho života bezplatně obdržel. Toto jsou veškeré možné dispozice pro případ smrti, které může zůstavitel v závěti učinit, jiné náš právní řád nepřipouští.

Při úvaze, komu zůstavitel svůj majetek odkáže, je ovšem omezen. Občanský zákoník určuje v § 479, jaké podíly musí podle závěti připadnout zůstavitelovým potomkům - neopomenutelným dědicům. Při nerespektování § 479 zůstavitelem je ta část závěti, která by zákonu odporovala, neplatná. Neopomenutelným dědicům lze jejich tzv. povinný podíl odejmout pouze z určitých zákonem taxativně vymezených závažných důvodů (vydědění). Podle OZ se má nezletilým potomkům dostat aspoň tolik, kolik činí jejich podíl ze zákona (tzv. povinný podíl) a zletilým, kolik, činí jedna polovina tohoto podílu. O podíly neopomenutelných dědiců se pak poměrně zkrátí podíly povolaných dědiců.

Bez právních následků by zůstalo, pokud by zůstavitel připojil k závěti takové vedlejší ustanovení, kterým se účinky závěti činí závislé na nejisté budoucí události, tedy připojení podmínky. Vyplývá to z výslovného požadavku § 478 OZ. Uvedení podmínky v testamentu jej nečiní neplatným, ale k textu podmínky se nepřihlíží. Zákon doslova říká, že podmínky v závěti nemají právní následky. Pojem podmínky byl v této souvislosti osvětlen judikaturou. Podmínkou je podle stanoviska soudů třeba rozumět jen omezení, příkazy nebo zákazy, které mají podle vůle zůstavitele omezit dědice ve volném nakládání s majetkem z pozůstalosti. Za podmínku nelze považovat ustanovení náhradního dědice a zřízení věcného břemene ve prospěch jiného dědice na základě výslovného ustanovení § 151o OZ.

Ustanovení o podmínkách se vztahuje i na tzv. příkaz, např. aby dědic použil dědictví určitým způsobem. Z tohoto připouští zákon jednu výjimku, a to započtení toho, co dědic od zůstavitele obdržel za jeho života na dědický podíl. Tento případ se nazývá **kolace** (kolační povinnost) a má logicky svůj význam jen v případě, že je více dědiců. Tuto

skutečnost reflektuje zákon i v systematickém zařazení tohoto ustanovení (srov. § 484 OZ). Při dědění může dojít k situaci, kdy je při potvrzení dědického podílu soudem zapotřebí zohlednit dary, které dědic obdržel od zůstavitele za jeho života. Pod slovy „je zapotřebí“ je třeba rozumět, že se cosi jeví jako účelné a spravedlivé. Zákon zde nicméně nedává soudu příliš velký prostor pro úvahu a stanoví, že k zápočtu dojde. Z toho připouští zákon výjimku, kterou jsou obvyklá darování. Posouzení toho, co je obvyklým darováním v konkrétním případě, je již na úvaze soudu. Povinnost provést započtení neobvyklého daru na podíl dědice vzniká při dědění ze zákona, při dědění ze závěti obligatorně k příkazu zůstavitele (zde podmínka neobvyklosti darování stanovena není) nebo v případě, že by byl obdarovaný dědic vůči ostatním neodůvodněně zvýhodněn. Započtení na dědický podíl může zůstavitel využít i k tomu, že prakticky „vydělí“ neopomenutelného dědice, aniž by vlastní vydělení provedl. To může nastat v případě, že dary, které neopomenutelný dědic za života zůstavitele obdržel se svou hodnotou vyrovnají podílu neopomenutelného dědice. Započitatelné však není to, co byl zůstavitel dědici povinen plnit (např. výživné).

• Zrušení závěti

Závěť jako jednostranný právní úkon může být zůstavitelem přirozeně zrušena, což plyne i ze zákonem uznávané pořizovací volnosti zůstavitele. Byla by absurdní jakákoli vázanost zůstavitele závětí, neboť do pořizovatelovy smrti nevznikají ze závěti nikomu práva ani povinnosti. Možnosti zrušit svou poslední vůli se zůstavitel nemůže platně vzdát ani zřící, ani jeho výslovné prohlášení by na zrušitelnosti závěti nic nezměnilo. Pro platnost závěti také není nikterak významné, v jak dlouhém časovém intervalu před smrtí zůstavitele k jejímu zřízení došlo. Závěť se zrušuje závětí pozdější, jejím odvoláním nebo zničením listiny, na níž byla sepsána (§ 480 OZ).

Co se týče pořizení pozdější závěti, je důležitý její obsah. Dřívější závěť je zrušena v tom rozsahu, v jakém nemůže vedle nového testamentu obstát. Pokud by se obě závěti překrývaly jen zčásti, byla by dřívější závěť zrušena jen z té části, která by se s pozdější závětí překrývala. Pokud by se obě závěti obsahově vůbec nestrétly, zůstaly by v platnosti obě. Ke zrušení dřívější závěti závětí pozdější dojde samozřejmě pouze v případě, že je pozdější závěť platná.

Odvoláním závěti dojde toliko k vyloučení testamentární dědické posloupnosti podle již sepsané závěti a není-li sepsána závěť jiná, nastane dědická posloupnost ze zákona.

2) Dědická smlouva

Naše právní úprava v současnosti žádné ustanovení o smlouvách v dědickém právu neobsahuje. Tzv. dědickou smlouvu bylo na našem území možno naposledy uzavřít podle ABGB, tedy do 1.1.1951, kdy nabyl účinnosti OZ 1950. Ten obsahoval ustanovení o smlouvě, jíž se bylo možno předem dědictví zřici (renunciační smlouvě - viz výše). Pojednání o dědické smlouvě bude zaměřeno zejména na úpravu obsaženou v ABGB. Smlouvu dědickou (něm. Erbvertrag) mohli podle ABGB (a i podle věcného návrhu nového občanského zákoníku) uzavřít pouze manželé a vyžadovala formu notářského zápisu. Dědění na základě dědické smlouvy mělo přednost před děděním ze závěti i před děděním ze zákona. Šlo o smlouvu, jíž jeden kontrahent slibuje druhému budoucí pozůstalost nebo její část a druhý kontrahent tento slib přijímá (§ 1249), tedy o smlouvu, v níž jeden kontrahent ustanovil druhého dědicem a druhý toto ustanovení přijal *). Takovouto smlouvou se mohli za dědice ustanovit pouze manželé navzájem, dědicem v ní nemůže být určen nikdo než oni. Podle ABGB i věcného návrhu mohli (resp. budou moci) dědickou smlouvu uzavřít také snoubenci. V takovém případě je ovšem její účinnost závislá na skutečnosti, že manželství skutečně vznikne. Podle věcného návrhu budou moci smlouvu uzavřít také registrovaní partneři. Zavedení dědické smlouvy do právního řádu bude bezpochyby posílením vlivu vůle zůstavitele na právní poměry vznikuvší po jeho smrti. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že se jedná o dvoustranný právní úkon a jeho zánik není možné způsobit jednostranným projevem vůle zůstavitele jako u závěti.

3) Darování pro případ smrti

Dalším teoreticky možným způsobem pořízení pro případ smrti je darování pro případ smrti (donatio mortis causa). Jeho podstatou je, že dárce slíbí obdarovanému dar, a to s podmínkou, že obdarovaný dárce přežije. Jedná se tedy o darovací smlouvu, která se stane účinnou až smrtí dárce. Podle ABGB se toto darování posuzovalo jako odkaz, splnilo-li předepsané formální náležitosti (§ 956 ABGB). Podle německého BGB (§ 2301 odst.1) se takové darování posuzuje podle ustanovení upravujících pořízení pro případ smrti. Podle našeho práva je uzavření takové smlouvy neplatné podle výslovného ustanovení § 628 odst.3 OZ. Jedná se o neplatnost absolutní.

*) Krčmář, J.: *Právo občanské V. - Právo dědické*, Praha, Věehrd, 1937, str. 52

b) Zákon

Druhým důvodem dědění, který současný občanský zákoník zná, je podle § 461 odst. 1 OZ zákon. Nabude-li se dědictví podle ustanovení OZ o dědění ze zákona, hovoříme o posloupnosti zákonné neboli intestátní. K dědickému nástupnictví podle zákona dochází v případě, že zůstavitel zemře a nezanechá platnou závěť nebo nenabude-li závěť povolaný dědic z jakýchkoli důvodů dědictví (např. jej odmítne), samozřejmě jsou-li tu ostatní předpoklady dědického nástupnictví. Intestátní posloupnost lze chápat jako podpůrné řešení pro případ, že nelze postupovat podle závěti. Do okruhu zákonných dědiců se řadí osoby v bližším či vzdálenějším rodinném poměru k zůstaviteli a osoby, které jsou k zůstaviteli v poměru obdobném rodinnému (registrované partnerství) nebo v postavení, které je svou podobou soužití se zůstavitelem podobné soužití zůstavitele s rodinnými příslušníky (spolužijící osoba - viz níže). Určení zákonných dědiců vychází z kolektivistického pojetí dědického práva (tedy, že majetek případně určité skupině osob, ke které zůstavitel náležel), je zde uplatněna zásada familiarizace (rodinného dědického nástupnictví). Je tudíž samozřejmé, že mezi zákonné dědice nelze zahrnovat právnické osoby nebo stát. Mezi zákonné dědice se podle § 473 až 475a OZ konkrétně řadí tyto osoby: manžel zůstavitele, potomci (descendenti) a předci zůstavitelovi (ascendenti - zde rodiče a prarodiče), partner podle zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, zůstavitelovi sourozenci a osoby, které žily se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a které z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele. Všechny tyto osoby jsou rozděleny do čtyř dědických tříd, které zákon označuje jako skupiny.

Třídění pokrevních (event. osvojených) příbuzných je založeno na systému parentel. Parentela je tvořena úhrnem osob pocházejících od společného předka, jedná se tedy o všechny potomky téže osoby. Seskupení dědiců do jednotlivých skupin se tímto systémem důsledně neřídí. V první a druhé dědické skupině je uveden manžel zůstavitele, jehož dědické právo bylo do přijetí OZ 1950 vyděleno (stejně tak v německém BGB) a upraveno odděleně od dědických skupin. Do těchto skupin byl zařazen i partner podle zvl. zákona. Ve druhé a třetí skupině jsou dále uvedeni ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele. Při určení dědice v konkrétním případě má skupina s nižším pořadovým číslem přednost před skupinou s pořadovým číslem vyšším. Jednotlivé osoby jsou pak do skupin zařazeny tak, že jsou ve

skupinách vzestupně seřazeny podle své „blízkosti“ k zůstaviteli. Pozůstalosti se v konkurenci více osob uvedených v dědických skupinách tedy přednostně dostane té osobě nebo osobám, jíž se zůstavitelem pojilo užší pouto. Úplné uplatnění parentálního systému je vyloučeno tím, že počet dědických tříd je uzavřený okruh dědiců ze zákona je taxativní. Platná právní úprava se vyhýbá dědickému nástupnictví tzv. směřících se dědiců, kterými se rozumí osoby, které pro svůj vzdálený vztah k zůstaviteli jeho smrt citově nevnímají a pro které by dědění bylo výlučně lukrativní záležitostí.

Jedním z předpokladů nabytí dědictví je existence způsobilého dědice. Přirozeně se může stát, že některá z osob uvedená v dědické skupině neexistuje nebo existuje, ale dědicem se z nějakého důvodu nestane. Taková situace může být řešena několika způsoby. První z možností je, že zákon v takovém případě uplatnění té které skupiny vyloučí a určení dědice se provede podle skupiny následující. Tak je tomu v případě vyloučení dědění podle ustanovení o první skupině v případě, že zůstavitel nemá potomky a v případě vyloučení použití ustanovení § 474 OZ vymezujícího druhou skupinu zákonných dědiců v případě, že nedědí zůstavitelův manžel, partner ani žádný z rodičů. Druhou možností je uplatnění principu reprezentace uvnitř dědické skupiny. Princip reprezentace ve své podstatě znamená, že nezdědí-li některý dědic, nastupují na jeho místo jeho potomci. Tak je tomu ve třetí skupině, nedědí-li některý ze sourozenců zůstavitele a ve čtvrté skupině, nedědí-li zůstavitelovi prarodiče. Třetím způsobem, který právní úprava zakotvuje je akrescence (přirůstání), která znamená, že uvolněný podíl po některé z osob přirůstá k podílům ostatních dědiců v rámci dědické třídy. Dojde k zvětšení podílů ostatních dědiců o hodnotu uvolněného podílu poměrně podle velikosti jejich podílů.

c) Souběh dědění ze závěti a dědění ze zákona

Podle § 461 odst. 1 OZ „se dědí ze závěti, ze zákona nebo z obou těchto důvodů“. Je tedy možné, aby dědic nabyl část pozůstalosti na základě závěti a část na základě zákona. Nemůže však odmítnout jednu z těchto částí dědictví a druhou přijmout. Přijetí nebo odmítnutí dědictví se může týkat jen části dědictví případně na jednoho dědice jako celku.

Podle současné právní úpravy je pro dědické nástupnictví určující zejména vůle zůstavitele projevovaná v závěti, popř. v listině o vydědění a k dědické posloupnosti ze zákona dojde, zemře-li zůstavitel bez zanechání platné závěti, nedopadnou-li ustanovení v závěti na všechny zanechaný majetek nebo pokud nenabude z jakéhokoli důvodu dědictví dědic, který je v závěti určen. Jak již bylo výše zmíněno, má testamentární dědická

posloupnost přednost před intestátní. Kromě zmíněných případů je tedy zákonná posloupnost vyloučena (viz výše).

d) Odúmrť (caducum)

Dědicem může podle objektivního dědického práva být i stát. Tak tomu bude v případě, že mu zůstavitel odkáže svůj majetek závětí. Naproti tomu stát není uveden ve výčtu dědiců ze zákona.

Stát se ale může stát nástupcem zůstavitele ještě na základě odúmrti. Podle ustanovení § 462 OZ připadne dědictví, jehož nenabude žádný dědic, státu. Stát ovšem není dědicem. Jeho nárok k odúmrti je zvláštním důvodem vzniku vlastnického práva, který nelze ztotožnit s děděním. I pro stát však platí, že stejně jako dědic odpovídá za zůstavitelovy dluhy a náklady spojené s pohybem zůstavitele. Odpovědnost za dluhy zůstavitele je však v případě státu modifikována. Bylo by nelogické, aby stát odpovídal za tyto dluhy celým svým majetkem tak, jako dědicové, neboť v případě odúmrtí nelze odmítnout. Stát odpovídá za dluhy zůstavitele jen do výše nabytého dědictví. Je stanoveno i, že stát může k úhradě peněžitého dluhu použít věci z pozůstalosti, nestačí-li k jeho uhrazení peníze z dědictví. Odmítne-li věřitel přijetí těchto věcí, stát může navrhnout likvidaci dědictví (§ 472 odst. 2 OZ).

Kapitola IX.

Ochrana oprávněného dědice

Existence ustanovení o ochraně oprávněného dědice se nedá přímo nazvat principem dědického práva. Je ale jeho nutnou a neodmyslitelnou součástí, právní úprava chrání zájmy osoby, které se mělo dostat majetkového prospěchu, ale tohoto se jí nedostalo. I přes ingerenci státu při nabývání dědictví a dodržení všech zákonných ustanovení při zjišťování dědice se totiž může stát, že dědictví nenabude oprávněný dědic, ale osoba, která dědicem není, i když se podle výsledků dědického řízení zdá, že jím je. Může se tak stát například v případě, kdy je po skončení dědického řízení nalezena závěť, která povolává za dědice jinou osobu, než které majetek z dědictví nabyla. Takovou okolnost nemůže soud ovlivnit. Zjistí-li se po projednání dědictví, že oprávněným dědicem je někdo jiný, je ten, kdo dědictví nabyl povinen vydat oprávněnému dědici majetek, který z dědictví má, a to podle zásad o bezdůvodném obohacení, aby neměla majetkový prospěch na úkor oprávněného dědice. Nepravým dědicem je ten, kdo podle rozhodnutí o dědictví nabyl majetek zůstavitele, ačkoliv podle dědického práva jej nabýt neměl nebo měl, ale v jiném rozsahu, než v jakém majetek nabyl ^{*)}. O ochraně oprávněného dědice pojednávají ustanovení § 485-487 OZ. Podle § 485 klade nepravému dědici za povinnost vydat majetek z dědictví oprávněnému dědici. Předpokladem je tedy, že bylo zjištěno, že oprávněným dědicem je někdo jiný. Oprávněný dědic se může domoci ochrany žalobou na vydání dědictví (*hereditas petitio*). Ta je prostředkem ochrany subjektivního dědického práva dědice. Žaloba má své místo až po skončení dědického řízení v případě, že oprávněný dědic nebyl jeho účastníkem. Žalobu upravuje § 175y OSŘ a její užití je výslovně vyloučeno v případě, že byla provedena likvidace dědictví. Žalobou uplatňuje oprávněný dědic právo na vydání majetku z dědictví, a může ji podat ve tříleté promlčecí době od právní moci rozhodnutí o skončení dědického řízení. Během řízení o žalobě musí být vyřešena předběžná otázka, zda jsou u žalobce splněny všechny předpoklady dědického nástupnictví. Tento postup se použije i v případě, že dědictví připadlo státu. Rozhodnutím, jímž bylo dědické žalobě vyhověno, se oprávněný dědic stane sukcesorem zůstavitele ke dni jeho smrti.

Pro úplnost je třeba dodat, že právní úprava obsahuje v § 486 jednu z výjimek ze zásady, že nikdo nemůže přenést více práva než má sám. Tato výjimka je

stanovena v zájmu ochrany dobré víry nabyvatele. Podle § 486 je ten, kdo v dobré víře nabyt od nepravého dědice chráněn stejně, jako by nabyt od pravého.

**) Usnesení NS z 8.10.2001, sp. zn. Cdo 1206/2001*

Kapitola X.

Závěrem

- Věcný návrh nového občanského zákoníku

Věcný návrh občanského zákoníku počítá (nejen v tomto ohledu) s četnými změnami. Základní principy nové úpravy zůstanou nezměněny, budou respektovány zásady ovládající úpravu současnou. Tak bude zachován delační systém, úvahy o obnovení instituce ležící pozůstalosti byly odmítnuty. Pojmově se rozliší pozůstalost a dědictví. Pozůstalost bude definována jako majetek zůstavitele a dědictví jako majetek přejímaný. Dědickými tituly budou závěť a zákon a navíc také dědická smlouva. Do právní úpravy budou navraceny i odkaz a renunciační smlouva.

Dojde zejména k posílení vlivu zůstavitelovy vůle na právní vztahy po jeho smrti tím, že se rozšíří možnost zůstavitele pořádit o svém majetku dědickou smlouvou. Zároveň bude možno pořádit pro případ smrti i ústně nebo ve formě allografní závěti se dvěma svědky v případě, že život zůstavitele bude ohrožen (privilegované testamenty). Platnost takových závětí bude časově omezena. Role závěti bude posílena. V případě, že nebude některý dědic ze dědit, jeho podíl přiroste nejprve k podílům ostatních závětních dědiců. Pro výklad závěti bude stanoveno, že závěť musí být interpretována tak, aby se vůli zůstavitele co nejvíce vyhovělo. Zůstavitel bude mít dále možnost ustavit vykonavatele závěti^{*)}, který bude dbát o naplnění zůstavitelovy poslední vůle.

Odkaz bude upraven tak, že ustanovený odkazovník bude mít obligační nárok vůči dědicům na vydání určité hodnoty z dědictví. Toto právo bude ode dne zůstavitelovy smrti převoditelné.

Principy současné právní úpravy projednání a potvrzení dědictví budou zachovány, nově bude upravena tzv. dědická přihláška. Tato však nebude mít tentýž význam jako přihláška podle ABGB. Bude sloužit k potřebám řízení a budou v ní uvedeny všechny údaje o pozůstalosti, které jsou dědicům známy (aktiva a pasiva dědictví aj.). Tato přihláška bude sloužit hladkému průběhu řízení.

^{*)} srov *Testamentvollstreckung* § 2197 an. BGB

• Shrnutí

Občanský zákoník č.40/1964 Sb. byl vydán politickým režimem, který princip ochrany soukromého vlastnictví jako jednoho ze základních práv jednotlivců za svůj nevzal. Spolu se snahou vyloučit soukromé vlastnictví osob došlo komunistickým režimem ke značné restrikci předpisů soukromého práva a tedy i práva dědického. Toto je na první pohled patrné, srovnáme-li úpravu dědického práva obsaženou v platném znění OZ s úpravou obsaženou v ABGB, platnou u nás do r. 1950, ale i srovnáním úpravy platné v sousední Spolkové republice Německo, tedy v demokratickém právním státě. Při tomto srovnání je na první pohled patrné, jak málo je úpravě dědického práva věnováno. Tak německý BGB upravuje dědické právo v § 1992 až 2385, ABGB v § 509 až 824, zatímco náš občanský zákoník celkem v jednačtyřiceti paragrafech. Rozdíl je tedy na první pohled zřejmý. Jen namátkou některé instituty našemu právnímu řádu v současné době neznámé, které již byly zmíněny výše: dědické smlouvy, renunciační smlouva, společný testament, fideikomisární substituce, odkaz, aj.

Současná úprava ignoruje zejména zájmy zůstavitele. Zůstavitel má zákonem vymezen jen úzký prostor k tomu, aby vyjádřil svou vůli. Numerus clausus právních úkonů pro případ smrti je dosti úzký, dále je namístě připomenout zákonná omezení týkající se jejich obsahu a stanovení přísných formálních náležitostí těchto úkonů bez toho, aby bylo pamatováno alespoň na situace, kdy je život člověka přímo ohrožen. Testamenty pořizované za mimořádných podmínek znalo již římské právo, ABGB obsahoval úlevy pro pořízení tzv. námořní, dále pořízení učiněné „v místech, kde panuje mor nebo jiné podobné nákazy“ a obsahoval i zmínku o testamentu vojenském (**tzv. testamenty privilegované**). Nedostatečné zohlednění zůstavitelovy vůle v současné úpravě hodnotím jako její nejzávažnější nedostatek.

Všechny aktuální nedostatky právní úpravy by měly být vyřešeny přijetím nového občanského zákoníku. V něm obsažená úprava by se, jak patrně z předchozího výkladu, neměla lišit od úprav v okolních zemích.